

**„Színház az egész világ” –
Az unitárius kollégium elcsapott diákja,
Felvinczi György életpályája a 17–18.
század fordulóján.**

nfb623

2022.06.28.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	3
2. A Felvinczi-kutatás.....	5
3. Az unitárius egyház Apafi Mihály fejedelem és a Habsburg Birodalom Berendezkedése idején	9
3.1. A dési egyezség utáni évek, Nagysolymosi Koncz Boldizsár püspöksége.....	9
3.2. Az új Habsburg császár: I. Lipót, a Diploma Leopoldium és Almási Gergely Mihály	10
3.3. Az Unitárius Egyház a rekatolizáció idején	12
3.4. Költészet a kuruc-korban	13
3.5. Iskolai színjátszás a 16–17. században	14
3.6. Röviden az unitárius iskoladrámákról.....	16
4. Felvinczi György életének és pályafutásának első szakasza	20
4.1. Szülőhelye, származása	20
4.2. Felvinczi szerelmi kalandja	21
5. Felvinczi a közjó szolgálatában	29
5.1. Felvinczi különféle szolgálatai	29
5.2. I. Lipót oklevele Felvinczi Györgynek. A bécsi szabadsalomlevél.	30
5.3. Felvinczi, a szolgabíró	32
5.4. Felvinczi György irodalmi munkássága	35
6. Összegzés	40
7. Források és irodalomjegyzék.....	43

1. BEVEZETŐ

Felvinczi György nevével először kollégista koromban találkoztam. Az ő nevét viselő díszterem színpadán jómagam is felléptem, akkor még mit sem tudva a névadó életpályájáról.

A magyar színjátszásnak számos jeles időpontját tartjuk számon. Ott van például az első magyar színház megalapítása; az első színházi előadás bemutatója vagy az első magyar dráma megjelenése. 2021-ben 200 éves születésnapját ünnepeltük az első magyar kőszínháznak.

Dolgozatomban arra vállalkozom, hogy bemutassam Felvinczi György életútját. Az utóbbi években előkerült néhány eddig fel nem használt levéltári forrás. Ezek új adatokkal gazdagítják Felvinczi György életművét.

Dolgozatomban áttekintem a levéltári forrásokat és a Felvinczi-kutatás eddig megjelent szövegeit. A dolgozat levéltári forrásaira vezetőtanárom hívta fel a figyelmet és bocsátotta a rendelkezésemre őket. A latin szövegek elolvasásában egykori nyelvtanárom, Papp György segített készségesen, akinek ezúton is megköszönöm a munkáját.

Dolgozatom 4 fő részre oszlik. Az első kettő az eddig megjelent munkák szintézisét tartalmazza, az utolsó két rész pedig az új adatok beépítése Felvinczi életútjába.

A dolgozat első részében a Felvinczi-kutatást vázoltam fel, külön kiemelve mindenik korszak azon újszerű meglátásait, amit az addigi kutatáshoz adott hozzá.

A második részben megpróbáltam megteremni a Felvinczi életútjának megértéséhez szükséges feltételeket azáltal, hogy annak a kornak, amiben élt összefoglaltam az egyházi- és politikai kontextusát.

Felvinczi életútját két részre bontottam. Ezek képezik dolgozatom harmadik és negyedik részeit. A harmadik részben Felvinczi életének első szakaszával foglalkoztam a kollégiumban való tanulásán keresztül egészen a szeniorként történt botrányáig.

Az utolsó fejezetben Felvinczi életének második, eseményekben gazdagabb szakaszával, illetve az irodalmi munkásságával foglalkoztam. Felvinczi kicsapátása után számtalan, egyháztól független munkát folytatott, éppen ezért néhány kutató azt állította, hogy Felvinczi vallást váltott. Pár újonnan előkerült levéltári forrással ezt most jelen dolgozatban cáfolni kívánom. Végezetül Felvinczi irodalmi munkásságának bemutatására vállalkoztam. Szerteágazó műfajokban alkotott, különböző helyeken, különböző jelentőségű szövegeket papírra vetve.

A dolgozat újszerűsége és részletessége nem jöhetett volna létre vezetőtanárom segítségével nélkül. Az eddig fel nem használt levéltári források önzetlen felajánlása és rendelkezésemre bocsátása nagyvonalú gesztus volt részéről. Ezek elolvasásában és értelmezésében is segítséget nyújtott. A legfontosabb talán a dolgozat megszületéséhez és munkámhoz való ösztönző hozzáállása, aminek köszönhetően szinte hetente vagy bizonyos esetekben hetente többször is találkoztunk, hogy átbeszéljük a már kidolgozott, vagy a még megírásra váró részeket.

Köszönet illeti továbbá dr. Molnár Lehel, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának főlevéltárosát, aki többször átnézte dolgozatomat. Felhívta figyelmemet számos olyan részletkérdésre, amelyekre addig nem figyeltem, illetve a fogalmazásban is sokat segített.

Felvinczi György életével és munkásságával öröm volt foglalkozni. Termékeny munkássága, szolgálata követendő példa az ő útján járni kívánóknak.

2. A FELVINCZI-KUTATÁS

A Felvinczi-kutatás a színháztörténet-írás kezdetéhez köthető. A 20. század második felében magyar nyelvű irodalomtörténeti és művészettörténeti munkák szép számban jelentek már meg, azonban a színháztörténet-írást megnehezítette a kutatás módszertanának hiánya. A pozitivizmusnak nevezett tudománytörténeti irányzat megjelenésével és meghonosodásával új megvilágításba került a történetírás műfaja. A kutatók új módszerekkel és új perspektívával kezdtek el dolgozni. A pozitivizmus kitágította az irodalomtörténet határait, és így, annak résztudományként megszületett a magyar színháztörténet műfaja.

1882-ben a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki a magyar színháztörténet monografikus összegzésére. A pályázatra két szerző nyújtotta be művét. A Kisfaludy Társaság és a Nemzeti Színház a 200 arany díjat Bayer Józsefnek ítélte meg, aki *A Nemzeti játékszín története I–II.* című munkájában „teljesen és áttekintően” foglalta össze a magyar színjátszás történetét.

A másik pályázó, Váli Béla művét darabosnak és aránytalannak értékelte a bizottság, ám dolgozatom szempontjából mégis az ő műve a hangsúlyosabb. Váli *A magyar színészet története* című, pályázatra benyújtott művében mellékletben közölte I. Leopold császár Felvinczi Györgynek kiállított diplomáját. Mindkét pályázati munka 1887-ben megjelent.¹ A *Századok* című folyóiratban Bayer művéről megjelent egy könyvismertető, illetve Váli Béla publikált egy tanulmányt a folyóiratban, amiben éppen Felvinczi Györgyről, az első színiigazgatóról ír.²

Váli Béla, az 1887-es *Századok*-ban közölt tanulmányában leírja, hogy hogyan jutott hozzá a lipóti szabadalomlevélhez,³ illetve nyers hangvétellel azt is megjegyzi, hogy az okmány egy rossz másolatú töredékét, hibás keltezéssel, a lelőhely és birtokos megnevezése nélkül Endrődy János *A magyar játékszín* című, 1792-ben megjelent műve első kötetében már bemutatta.⁴

¹ SZÉKELY György, GAJDÓ Tamás, szerk., *Magyar Színháztörténet II.*, (Budapest: Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001)

Forrás: <https://mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/144.html>

² „A nemzeti játékszín története”, *Századok*, 22. évf., (1888): 263–269.

³ Váli Béla leírja, hogy az okmány „hű fordításban” Marczell Géza dalműszínházi művész úr birtokából került hozzá. Az erdélyi műrégészek között több nagybecsű leletéről ismeretes művész az okmányt 1876-ban fedezte fel apósa, Weress Károly Aranyos-Torda megye volt alispánjának háza padlásán „szerteszórva a penészszel borított íratok között”. Weress Károly neje Felvinczi Klára által jutott azon varga utcai házhoz, amelynek padlásán hányódott a nagybecsű diploma.

⁴ VÁLI Béla, „Az első magyar színiigazgató szabadalom-levele 1696-ból”, *Századok*, 21. évf., (1887): 145–150.

Az első életrajzot Felvinczi Györgyről tehát Váli Béla írta meg.

Bayer József a díjnyertes műve kiadása után 10 évvel egy újabb pályázatra jelentkezett, amit a Magyar Tudományos Akadémia hirdetett meg. A pályázatra benyújtott új színháztörténeti művében megemlíti röviden Felvinczi György munkásságát.⁵ Bayer gazdag munkássága megteremtette a magyar színháztörténet alapjait. Az irányzathoz Váli Béla mellett többen is csatlakoztak, mint például Szinnyei József, Rakodczay Pál és Ferenczi Zoltán.

Bayer igényességét és pontosságát Ferenczi Zoltán közelíti meg. Ferenczi 1892-ben megjelent részletes Felvinczi-életrajzot is tartalmazó tanulmánya⁶ után 1897-ben megjelenette *A kolozsvári színészet és színház története* című művét, amelyet az első figyelmet érdemlő városi színházi monográfiának tekint a szakirodalom. Jancsó Elemér szerint csaknem fél évszázadnak kellett eltelnie, mígnem hasonló jellegű szintézis született a kolozsvári színházról.⁷ Vincze József eképpen ismerteti a művet az *Irodalomtörténeti Közlemények* hasábjain: „Levéltárakban rejtőző, az irodalomban szerte szórt adatok bámulatosszorgalmú csoportosítása ez a könyv.”⁸ Nem véletlen tehát, hogy Ferenczi Zoltán 1897-ben megjelent alapos, tárgyias és rendkívül részletes munkájában újból írt Felvinczi Györgyről is. A kolozsvári színjátszás bemutatása mellett a Felvinczi szabadságlevelét is ismerteti.⁹ Ferenczi Zoltán a 1892-es tanulmánya és az 1897-es kötet mellett egy újabb tanulmányt írt 1897-ben, amelyben Felvinczi György munkásságát mutatja be. Az 1897-ben megjelent tanulmányában ezeket írja: „A hazai színügy története máig sok tekintetben oly hiányos a régibb időkből s az adatok is oly szórványosak, hogy bármily kevés is becses, a mi ismereteinket gyarapítja. Egy pár ily adatot közölni e sorok célja s egyszersmind célja fölleveníteni emléket annak a férfiúnak, a ki 200 évvel ezelőtt 1696. okt. 23-án I. Leopoldtól az első ismert engedélyt kapta, hogy társaival együtt Erdély és Magyarország váraiban és városaiban színi előadásokat tarthasson. E férfiú, mint

⁵ BAYER József, *A Magyar drámai irodalom története. A legrégebb nyomokon 1867-ig. II.*, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1887), 373.

⁶ FERENCZI Zoltán, Az erdélyi magyar játékszín kezdete I. (Adatok 1792 előtti időből), *Erdélyi Múzeum*, 9. évf., 8. sz., (1892): 454–488.

⁷ JANCÓSÓ Elemér, „A kolozsvári magyar színház múltját illető színháztörténeti kutatások. A színház fennállásának százhetvenedik évfordulóján”, *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, 12. évf., 1. sz., (1968): 5–13., 6.

⁸ VINCZE József, „Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színház és színészet története”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 9. évf., 1. szám, (1899): 121–123, 123.

⁹ MÁRKI Sándor, „Ferenczi Zoltán. A kolozsvári színház és színészet története. Ism.”, *Századok*, 32. évf., (1898): 632–635, 633.

ismeretes, Felvinczi György volt.”¹⁰ Ferenczi Zoltán ebben a tanulmányban nem csak az erdélyi színjátszás kezdetét ismerteti, hanem Felvinczi életútját és műveit is részletesen bemutatja, sőt az I. Lipót császárnak írt kérést is az oklevéllel együtt latin nyelven közli. Az egy év múlva, 1898-ban megjelent tanulmányában kiegészítette a korábban közölt életrajzot és Felvinczit, mint szolgabíró is bemutatta.¹¹

1908-ban Kanyaró Ferenc, irodalomtörténész, a kolozsvári unitárius főgimnázium tanára megjelentet egy tanulmányt Felvinczi legismertebb költeményéről *Felvinczi György kuruc énekei* címmel.¹² Felvinczi egy másik művéről Harsány István közölt elemzést 1916-ban.¹³

A Felvinczi-kutatás az 1930-as években kapott újabb lendületet. 1932-es tanulmányában Szabó T. Attila új és értékes adatokat közölt. Ferenczi Zoltán írásaiban 1706-ra datálta Felvinczi György halálát. Szabó T. Attila Herepei János nyomán hozzájutott három olyan okirathoz, amelyeket az alszolgabíró Felvinczi állított ki és látott el saját pecsétjével. A három közül az utolsó 1713-ból való, Szabó T. Attila tehát megjegyzi, hogy Felvinczi halálát még ennél is későbbre kell tenni. 1933-ban újabb tanulmányt közöl Szabó T. Attila, amelyben Felvinczi kódexmásoló munkáját is részletesen bemutatja.¹⁴

1954-ben megjelent egy tanulmány Felvinczi irodalmi munkásságáról, amiben Stoll Béla Ajtai István nyomán bemutatta és röviden elemezte az első színiigazgató ismert műveit.¹⁵ 1955-ben Busa Margit írt Felvinczi egy újonnonnan előkerült munkájáról,¹⁶ 1956-ban pedig Szerekes Margit elemzett részletesen egy Felvinczi költeményt.¹⁷

A Felvinczi-kutatás legrészletesebb, legpontosabb munkái kétségtelenül Varga Imre tollából származnak. Először 1960-ban közölt részletes, értő tanulmányt Felvincziről,

¹⁰ FERENCZI Zoltán, „Adatok az iskolai színjáték és Felvinczi György életéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 7. évf., 1. füzet, (1897): 73–85.

¹¹ FERENCZI Zoltán, „Adatok Felvinczi György életéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 8. évf., 4. füzet, (1898): 488–489.

¹² KANYARÓ Ferenc, „Felvinczi György kuruc énekei”, *Erdélyi Múzeum*, Új folyam 3. (25.) évf., 3. szám, (1908): 173–175.

¹³ HARSÁNYI István, „Felvinczi György »Igen szép históriá«-ja”, *Irodalomtörténet*, V. évf., 9–10. füzet, (1916): 353–363.

¹⁴ SZABÓ T. Attila, „Adatok Felvinczi György életéhez és irodalmi munkásságához”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 43. évf., 1. sz., (1933): 141–145.

¹⁵ STOLL Béla, „Felvinczi György versei”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 58. évf., 3. füzet. (1954): 334–337.

¹⁶ BUSA Margit, „Adatok Felvinczi György egyik munkájához”, *Magyar Könyvszemle*, 71. évf., 1–2 szám, (1955): 121–122.

¹⁷ SZEKERES Margit, „Az ötves mesterségről való vetélkedés – Felvinczi György ismeretlen műve”, *Magyar Könyvszemle*, 72. évf., 2. szám, (1956): 139–140.

amiben a kor politikai eseményeit is bemutatta.¹⁸ 1962-ben újabb értékes tanulmányt jelentetett meg, amiben elsőként határozta meg pontosan Felvinczi halálának időpontját.¹⁹ Ezzel keretbe tudta zárni Felvinczi életpályáját. 1965-ben ismét egy új tanulmányt közölt Felvincziről és az iskolai színjátszásról.²⁰

A legösszetettebb munka Felvinczi Györgyről a Régi Magyar Költők Tára sorozat 13. kötetében olvasható. A kötet szerkesztője az imént említett Varga Imre, aki ezúttal nemcsak a legrészletesebb Felvinczi életrajzot írta meg, hanem annak összes művét is összegyűjtötte és közölte e kötetben. A munka alapmű a mindenkori Felvinczi-kutatás számára, mert benne az addigi kutatások eredményeit összegezték. Az 1988-ban megjelent nagyívű, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma* című művében is bemutatja Felvinczi két alkotását.²¹

2016-ban megszületett a legfrissebb Felvinczi-tanulmány, Páll Szabó Ferenc tollából a Korunk 2016/6-os számában. *Aki megelőzte korát: Felvinczi György*²² címmel 4 oldalban megpróbálta összefoglalni Felvinczi életét és munkásságát, valamint a magyar színjátszás kezdeti szakaszát. Írása nemcsak pontatlan, de olyan forrásokat idéz, amelyeket sosem láthatott. Rövid írása zárómondatában így értékeli Felvinczi Györgyöt: „Felvinczi nem élt a lehetőséggel, az általa elképzelt színtársulat valószínűleg soha nem alakult meg.”

Dolgozatomban néhány eddig ismeretlen adatot szálaltatok meg Felvinczi György életével kapcsolatban. Ezek az új források által egy teljesebb képet kapunk Felvinczi életútjáról. Ezek mellett a már említett pontatlanságokat is igyekszem újrafogalmazni azáltal, hogy az eredeti forrásokat részletesebben megvizsgálom és értelmezem.

¹⁸ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári irodalom történetéből (Felvinczi György), *Irodalomtörténeti Közlemények*, 64. évf., 1. szám, (1960): 51–66.

¹⁹ VARGA Imre, „Vándorlanként halt-e meg Felvinczi?”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 66. évf., 4. szám., (1962): 474–475.

²⁰ VARGA Imre, „Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században, *Irodalomtörténeti Közlemények*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965): 281–291.

²¹ VARGA Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma*, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1988), 364–365.

²² PÁLL Szabó Ferenc, „Aki megelőzte korát: Felvinczi György”, *Korunk*, 2016/6, Kolozsvár, 2016.

3. AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ APAFI MIHÁLY FEJEDELEM ÉS A HABSBURG BIRODALOM BERENDEZKEDÉSE IDEJÉN

3.1. A dési egyezség utáni évek, Nagysolymosi Koncz Boldizsár püspöksége

Az erdélyi unitáriusok történelmében az 1638-as dési egyezség az egyik legjelentősebb fordulópont. A komplanációval az unitáriusokat nemcsak hitelveiknek feladására kényszerítették, hanem egy olyan hitvallás elfogadására is, amely nem egyezett nézeteikkel. Az útkeresés és a hitbéli sokszínűség ezt követően sem szűnt meg az egyházban, sőt, a század végére az unitáriusok teológiája új hatásoknak köszönhetően ismét fejlődésnek indult.²³ Ezek elsősorban azok a remonstráns tanok, amelyeket a németalföldön tanult peregrinusok hoztak haza. A remonstráns teológia hatására az egyház egyre jobban elhatárolódott a radikális hagyománytól.²⁴

A dési egyezség utáni évtizedek egyik kiemelkedő püspöke Koncz Boldizsár volt, akit az 1663. október 21-i ádamosi zsinaton választottak püspökké.²⁵

Koncz Boldizsár megpróbálta konszolidálni a meggyengült egyházat. Első célja a felekezeten belüli dogmatikai sokszínűség egységesítése volt, amit az újra kiadott Radecke-féle²⁶ *Disciplina Ecclesiastica* szigorú betartatásával igyekezett elérni.²⁷

Egy másik jelentős törekvése az iskolák újjászervezése és az oktatás minőségének javítása volt. Koncz Boldizsár évi rendszerességgel adott ki olyan egyházi határozatokat, amelyek a tanuló ifjúság gyarapodását szolgálták, és amely rendelkezések a Rákóczi-féle felkelésig életben is maradtak. A papoknak elrendelte, hogy évente látogassák meg az iskolákat és vizsgálják meg, hogyan és milyen módszerrel tanítják az ifjúságot, és azt, hogy hogyan „csöpgöztetik beléjük a vallást”.²⁸ Szigorú iskolareformjai között találunk olyanokat is, amelyek tiltották a zenét, táncot.

²³ MOLNÁR Dávid, „Az Erdélyi Unitárius Egyház 17. századi története” in *A reformáció kincsei III.* (Budapest: Tarsoly Kiadó, 2017), 55.

²⁴ KOVÁCS Sándor, *Unitárius egyháztörténet*, (Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2009), 28–29.

²⁵ KÉNOSI Tózsér János, UZONI Fosztó István, *Az erdélyi unitárius egyház története II.*, ford. MÁRKOS Albert, (Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2009), 519.

²⁶ Valentin Radecke, vagy Radecke Bálint a 17. század első felének kiemelkedő és nagy hatású püspöke, aki 1615-től haláláig, 1632-ig ült Dávid Ferenc székén. Nevéhez elsősorban az első egyházi rendtartás, a *Disciplina Ecclesiastica* megalkotása fűződik.

²⁷ MOLNÁR Dávid, „Az Erdélyi Unitárius Egyház 17. századi története”...55.

²⁸ Az 1665. június 21-i Nyárádszentlászlói zsinat határozatai. Forrás: KÉNOSI, UZONI, *Az erdélyi unitárius egyház története II.*, 519–520.

Koncz Boldizsár püspöki szolgálata egybeesik II. Rákóczi György kudarcba fulladt lengyel hadjáratával. Az egyházfőnek így az Erdélyre is kiható vereség következményeivel is számolnia kellett. Az egyház Koncz Boldizsár irányításával főként a Lengyelországból elmenekülő unitáriusok letelepítésére törekedett.²⁹

Érdemeit a Kénosi-Uzoni-féle egyháztörténet eképpen summázza: „Általában kibeszélhetetlen, mekkora gondot fordított ez a püspök arra, hogy az iskolák jóra való mesterekkel, erkölcsös tanulóifjúsággal virágozzanak. [...] Alkalmas kurátorokról gondoskodott, megfelelő törvényeket hozott, az iskolamester és a tanulók élete is nagy vonzóerőt gyakorolt, pártfogókat toborozott, egyszerűen minden követ megmozgatott, hogy az iskolák fölvirágozzanak.”³⁰

3.2. Az új Habsburg császár: I. Lipót, a Diploma Leopoldium és Almási Gergely Mihály

I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem halálát követően nagy változás következett Erdély történelmében. A Habsburg császár, I. Lipót Erdély közjogi viszonyainak szabályozását a *Diploma Leopoldiummal* igyekezett megvalósítani.

Lipót okiratát 1691. december 4-én a fogarasi országgyűlés hirdette ki. Ezzel az irattal Erdély Magyarországtól különálló tartományként betagozódott a Habsburg Birodalomba,³¹ de ugyanakkor Erdély belső közhatalmi önállóságát is biztosította. A lipóti diploma első megítélésre igen kedvező feltételeket nyújtott.³² Látszólag önálló belső politikát biztosított, szabad vallásgyakorlást és az anyanyelven történő művelődés lehetőségét.³³ Bár a Diploma elvileg biztosította a bevett vallások szabadságát, az 1690-es évek elejétől felerősödik a katolikusok térhódítási szándéka.³⁴ A katolikusok egyre több igényt fogalmaztak meg szóban és írásban is.³⁵

²⁹ KOVÁCS Sándor, *Unitárius egyháztörténet*, 29.

³⁰ KÉNOSI, UZONI, *Az erdélyi unitárius egyház története II.*, 535.

³¹ KOVÁCS Sándor, *Lapozgató. Az unitáriusok rövid története*, (Budapest-Kolozsvár: Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2021), 118.

³² MOLNÁR B. Lehel, „A Diploma Leopoldium hatása az erdélyi unitáriusokra”, in CZIRE Szabolcs, szerk., *Az Egység tükröződései. Unitárius teológiai tanulmányok*, (Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2013), 262.

³³ PÉTER Katalin – TRÓCSÁNYI Zsolt – R. VÁRKONYI Ágnes írta, MAKKAI László – SZÁSZ Zoltán szerk., *Erdély Története 1606-tól 1830-ig*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 881.

³⁴ MOLNÁR B. Lehel, „A Diploma Leopoldium és a háromszéki unitárius püspöki vizitáció”, *Keresztény Magvető* 114. évf., 4. sz., (2008): 483–489, 484.

³⁵ MOLNÁR B. Lehel, „A Diploma Leopoldium és annak vallásügyi határozatai”, in CZIRE Szabolcs, szerk., *Az Egység tükröződései. Unitárius teológiai tanulmányok*, (Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2013), 250–257.

A Diploma Leopoldium és a pótdiplomák rekatolizációs határozatai mellett, tartalmaztak néhány olyan pontot is, amelyek kedveztek az unitáriusoknak. Almási Gergely Mihály püspök visszakapta a vizitáció jogát a háromszéki egyházkörre, amitől már több, mint fél évszázada jogtalanul megfosztották az unitáriusokat. Egy másik hozadéka a Diplomának, hogy az 1690-es években a három-négy legfontosabb kormány szervben legalább két tucat olyan új tisztségviselő került pozícióba, akik unitáriusok voltak.³⁶ Az unitáriusok egyik legnagyobb kiváltsága azonban még is az volt, hogy 1693 és 1702 között három nyomda is adott ki unitáriusok által összeállított kiadványokat, énekeskönyvet, imádságos könyvet és hitvallási iratot. Mindaddig ezek csak kéziratokban öröklődtek.³⁷ Az unitáriusok maguk is rendelkeztek saját nyomdával.³⁸ A nyomda 1703-ig, Kmita Andrásné haláláig működött. Ekkor, a Rákóczi-féle szabadságharc éveiben, a műhely felszerelését elraktározta a főtéri Szent Mihály templomban.³⁹

Az újabb megpróbáltatás és a politikai nyomás felerősödése a századfordulóra köszöntött be. 1699-ben Kollonich Lipót bíboros levélben követelte az unitáriusoktól a főtéri templom és iskola átadását. A sokszoros levélküldés útján Kollonich elérte, hogy 1699. szeptember 5-én egy öt pontból álló vallási császári és királyi határozatot adtak ki az unitáriusok és a reformátusok ellenében.⁴⁰

A valós gondok Mártonffy György püspök Erdélybe érkezése után következtek csak be. Az ellenreformáció térhódítását egy ideig még meg tudta fékezni a kuruc szabadságharc, de 1711 után, a szatmári békekötést követően a katolikus szupremácia zavartalanul érvényesülhetett.⁴¹

1716. március 30-án Steinville Istvánnak, Erdély katonai parancsnokának engedelmességre az unitáriusok kénytelenek voltak átadni a kolozsvári nagytemplomot a hozzátartozó javakkal együtt. Ekkor veszítették el a Kmita-féle nyomdájukat is, mivelhogy

³⁶ MOLNÁR Dávid, „Az Erdélyi Unitárius Egyház 17. századi története”... 55.

³⁷ KÁLDOS János, „Az elmúlt 150 év és a digitális jövő”, *Keresztény Magvető* 118. évf., 2. sz., (2012):127–135 131.

³⁸ KESERŰ Bálint, „Hogyan jutottak el Európa korai felvilágosodásának gondolatai a Habsburg Erdélybe?” in: BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsanna, KOVÁCS András, szerk., *Koleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás. Tanulmányok és szövegek*, Kölesérian 3, 10–20., (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016), 19.

³⁹ MOLNÁR Dávid, „Unitárius könyvnyomtatás a gubernium idején”, *Keresztény Magvető* 124. évf., 1. sz., (2018): 101–106.

⁴⁰ UZONI Fosztó István – KOZMA Mihály – KOZMA János, *Az erdélyi unitárius egyház története III/1.*, ford. MÁRKOS Albert, (Budapest–Kolozsvár: Magyar Unitárius Egyház, Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete, Országos Széchényi Könyvtár, 2018), 31–34.

⁴¹ KOVÁCS Sándor, *Unitárius egyháztörténet*, 29.

az a nagytemplom sekrestyájében volt elrejtve. Hasonló foglalkozások történtek egész országszerte.⁴² 1718-ban elveszik a főtéri iskolát is.

Ennek nyomán a rekatolizáció okozta súlyos veszteségeket és sérelmeket az unitáriusok a világi elit egyházkormányzásba való bevonásával próbálták ellensúlyozni. A püspökök és az esperesek mellé főgondnokokat rendeltek, majd később megszervezésre került az egyházi és világi képviselőkkel álló *Supremum Consistorium*.⁴³

Almási Gergely Mihály egyházkormányzását az 1694-ben újra kinyomtatott Radecke-féle *Disciplina Ecclesiastica*-ra alapozta, amely 1718-ig érvényben is maradt. A főgondnokok megjelenésével felerősödik az egyházban és az egyházvezetésben is a világi elem. Almási Gergely Mihály püspök az erőszakos rekatolizáció idején a lehetőségekhez mérten tudott csak kormányozni, de mindig igyekezett egyháza számára a lehető legjobb döntéseket meghozni.⁴⁴

3.3. Az Unitárius Egyház a rekatolizáció idején

A Lipóti Diploma határozatai csak előfutárai voltak a protestánsok ellen irányuló erőszakos visszaszorításoknak. A 18. század első évtizedeiben sorra következtek be a templomátadások a katolikusok javára. Az 1711-es szatmári békekötéssel egyértelművé vált az erdélyi protestánsok jövője: elnyomott kisebbségként túlélni, és a körülményekhez képest a lehető legtöbbet megtenni a gyülekezetek megmaradásáért.

Bánffy György gubernátor kormányzásának első éveiben az erdélyi politika válsághelyzetbe került. Az egyik legnagyobb dilemmát az jelentette, hogy Erdélyben nem volt egy olyan vezető személyiség, aki egyesíteni tudta volna a különböző politikai irányultságú csoportokat, és hogy egy közös cél megfogalmazása által egységes irányba terelje őket.⁴⁵ Ennek következménye hamarosan meg is látszott abban, hogy a megfelelő központi irányítást és egységes politikát nélkülöző csapatok nem tudták felvenni a harcot a császári ezredekkel szemben.

Az egységesülés érdekében II. Rákóczi Ferenc 1704-ben változtatott Erdély-politikáján, azonban integrációs szándéka komoly nehézségekbe ütközött. Amikor a császári csapatok és a kurucok hadakozásai feldúlták Erdélyt, egyre világosabbá vált, hogy

⁴² PERGER Péter, „Újabb adatok a kolozsvári unitárius nyomda történetéhez”, *Keresztény Magvető* 124. évf., 1. sz., (2018): 128–151, 138.

⁴³ KOVÁCS Sándor, „Metamorphosis Ecclesiae. Az erdélyi unitárius intézményrendszer a 16–18. században.” in *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* 2010, 1. évf., 281.

⁴⁴ KOVÁCS Sándor, *Lapozgató...*, 125.

⁴⁵ PÉTER – TRÓCSÁNYI – R. VÁRKONYI, *Erdély Története...*, 896.

a hatalomnak egy olyan kézbe kell tömörülnie, amitől békességet remélhetnek. Ezt egyedül Rákóczi Ferencben látták, így különböző követek sorra keresték meg Magyarországot az ajánlattal, hogy Erdélyt Rákóczi vegye birtokába. 1704. július 7-én megnyílt gyulafehérvári országgyűlés, és egyhangúlag elismerte Rákóczit Erdély urának, ezzel pedig a Guberniumot eltörölték. Az országgyűlést a császári hadseregek közeledtének hírére július 13-án megszakították.

A szabadságharc idején több unitárius diák is beállt a kurucok közé. A coetus azonban, egy olyan döntést hozott, amelynek értelmében a katonáskodó diákokat visszavitték az iskolába, de a teljes jogú diák státuszt csak két hónapos noviciusság után nyerhették újra el. Rákóczi később hálaajándékot küldött az iskolának.⁴⁶

A Kolozsvár életébe nagy változásokat hozó kuruc korban az unitárius diákok nem csak fegyver fogtak a szabadságért, hanem meg is örökítették a körülöttük zajló eseményeket.

3.4. Költészet a kuruc-korban

Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a költészet megújult. A századfordulóig inkább a nemzeti függetlenség óhaja, valamint a katolikusok és a protestánsok közti vallási ellentét képezte nagyrészt a művek tematikáját.⁴⁷ A kuruc-korban azonban a műveket már erősen a hazafias szellem és az elszántság bemutatása hatotta át. A népet sokkal inkább érdekelte a kurucok győzelme és a labancok veresége, mint az addig felkapott témák. Balázs Mihály nyomán jegyezzük meg azt, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején született költemények esetében inkább megverselt politikai röpiratokról beszélhetünk. Balázs azt is megjegyzi, hogy esztétikai szempontból inkább a röpirati jellegtől eltávolodott versek váltak kiemelkedővé.⁴⁸ A Rákóczi-felkelés elején az énekek még katolikus töltetűek voltak, de a költészet már egyre inkább elvilágiasodott.⁴⁹ Tartalmukban megjelent a szociális érzékenység, az emberi sorsok felé való odafordulás.⁵⁰ Ezt az információt

⁴⁶ MOLNÁR B. Lehel, „A Diploma Leopoldium hatása az erdélyi unitáriusokra”, in CZIRE Szabolcs, szerk., *Az Egység tükröződései. Unitárius teológiai tanulmányok.*, (Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2013), 271.

⁴⁷ PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története*. Negyedik kötet. A magyar irodalom a XVIII. Században, (Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1931.), 201.

⁴⁸ BALÁZS Mihály, „Rimay kesergésétől Rákóczi kesergéséig. A politikai költészet alakzatai a 17. században”, in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, szerk., *Magyar Irodalomtörténet*, Forrás: <https://f-book.com/mi/index.php>

⁴⁹ ESZE Tamás, „A kuruc költészet problémái”, *Irodalomtörténet*, 39. évf., 1. szám, (1951):31–47, 32.

⁵⁰ PÉTER Katalin – TRÓCSÁNYI Zsolt – R. VÁRKONYI Ágnes írta, MAKKAI László – SZÁSZ Zoltán szerk., *Erdély Története 1606-tól 1830-ig*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 967.

óvatosan kell kezelnünk. Csörsz Rumen István ugyanis rávilágított arra, hogy a kuruc korral egyidőben viszonylag kevés hiteles mű született. Sok esetben csak régebbi kesergések kuruc allúzióval bíró újrafelfedezéséről beszélhetünk, például a híres *Őszi harmat után*, amit bár kuruc dalnak tartanak, már jóval előtte ismert volt.⁵¹

A 18. századi Kolozsvár első évtizedének gazdag az emlékirodalma. Felvinczi György is megidézi verseiben a kor hangulatát, amikor mindössze néhány év leforgása alatt „Kincses Kolozsvárból romlott Kolozsvár lett”.⁵² *Kolozsár a kuruc ostrom alatt* Felvinczi György 1706-ban írt nagyszabású költeménye, amely a Rákóczi-féle szabadságharc súlyos következményeit mutatja be a kincses város utcáit végigjárva. A *ritkán kellő, híves szellő* kezdetű mű csupán egyike annak a számos irodalomtörténetileg is jelentős alkotásnak, amely a kuruc-kort mutatja be Kolozsváron. Egy másik művet is, a *Nosza hajdú* kezdetű dalt is Felvinczinek tulajdonítanak a kuruc-korból, bár ennek bizonyítása még hátravan.⁵³ Klaniczay Tibor világít rá arra az *Erdélyi Hajdútánc* elemzése során, hogy az ilyen jellegű költeményeknek értelmezése során nem feltétlenül egy összefüggő történetet kell keresnünk. Sokkal inkább van szó arról, hogy hogyan látja egy egyszerű verselő az országot, a várost.⁵⁴

A kuruc kor előtti időszakban nem csak a költészet kezdett kibontakozni Kolozsváron, hanem a színjátszás is. Az iskolai szövegmondásnak, színjátszásnak a hagyománya visszanyúl a 15. századra. Az ellenreformáció puritanizmus elleni küzdelme és a kuruc kor hadakozásai mindenik művészeti forma elé nagy akadályokat gördített.

3.5. Iskolai színjátszás a 16–17. században

Az iskolai színjátszás célkitűzése az oktatás és nevelés volt. A darabokban való játsszással a diákok retorikai készségeit fejlesztették, de nem mellékes az sem, hogy általuk alakult az ifjak vallásos-morális világképe is.⁵⁵

⁵¹ CSÖRSZ RUMEN István, „A XVI–XVII. századi örökség a XVIII. Században” in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, szerk., *Magyar Irodalomtörténet*,

Forrás: <https://f-book.com/mi/index.php>

⁵² GAAL György, „Kincses Kolozsvártól romlott Kolozsvárig. Kolozsvár a Rákóczi-szabadságharc idején”, *Keresztény Magvető*, 110. évf., 3. sz., (2004): 295–307, 294

⁵³ NAGY László, „»Nosza rajta, jó katonák, igyunk egészséggel!« Gondolatok két kuruc katonadal eredetéről”, *Hadtörténelmi Közlemények*, 27. évf., 2. sz., (1980): 228–251.

⁵⁴ KLANICZAY Tibor, „A Rákóczi-szabadságharc legszebb éneke”, in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, szerk., *Magyar Irodalomtörténet*,

Forrás: <https://f-book.com/mi/index.php>

⁵⁵ KÖSZEGHY Péter, szerk., *Magyar művelődéstörténeti lexikon IV.*, (Budapest: Balassi Kiadó, 2005), 330. Továbbiakban: MAMÜL IV.

A XVI–XVII. században kétféle iskolai színjátszásról beszélhetünk. Az egyik a jezsuita dráma, melynek szellemi központja feltehetően Nagyenyed volt, és az oktatás melletti célkitűzése az ellenreformáció hajtotta térítés. A másik irány a protestáns iskolai színjátszás. A protestánsok esetében jobban felfedezhető az a tendencia, hogy a megszokott latin nyelv helyett közelednek az anyanyelven való játszáshoz azért, hogy szélesebb körhöz is eljusson a mondanivalójuk. Ennek köszönhető az is, hogy a XVII. századból fennmaradt magyar nyelvű szövegemlékek elsősorban protestánsak.⁵⁶ A megtartott előadások számához képest azonban rendkívül kevés drámaszöveget ismerünk. Egyes színdarabokról csupán egy néhány oldal terjedelmű nyomtatott vagy kézirat program maradt fenn, amelyekből leginkább csak a tematika következtethető ki, de mélyreható stílus elemzésre nemigen alkalmasak.⁵⁷

Iskolai színjátszásához sorolandók ebben a korban nemcsak a hagyományos drámai műfajok, mint a tragédia, komédia, komikotragédia, hanem egyebek is, mert a mai értelemben vett dráma fogalma kiszélesedik minden olyan produkcióra, „melyet valamely iskola növendékei közönség előtt – nem osztálykeretben! – több szereplő közreműködésével ténylegesen előadtak”.⁵⁸ Iskolai színjátszásként tekintettek minden olyan dramatikus formában előadott játékot, declamatio-sorozatot, melyben egymás után fellépő szereplők elrecitálnak valamit, valamilyen cselekményt akár a legkülönbözőbb témákban is.⁵⁹ A darabok tárgyában is sokszínűség figyelhető meg. Kezdetben rendszerint Bibliából vett történetekre építették a színdarabokat, így adva azoknak egy vallási, bölcséleti, vagy történeti hangsúlyt, később aztán könnyedén nyúlnak világi tárgyú történetekhez is. Ezeket a témaválasztásbeli különbségeket leginkább a darabok nyelvezete árulja el.⁶⁰

Varga Imre tanulmányából megtudjuk, hogy teljesen más volt a latin és a magyar nyelvű előadások légköre. A magyar nyelven íródott és előadott darabok szövegvilága sokkal közvetlenebb, mivel ezek gondolatmenetét teljesen átszövi a magyar gondolkodásmód, így sokkal kifejezőbbé, sokkal hitelesebbé válnak. Ezekben a daraboknak jobban tükröződtek a magyarok, az erdélyiek sorsa. Emellett bátrabban jelennek meg a magyar darabokban a bírálatok, a merészebb hangon megfogalmazott

⁵⁶ VARGA Imre, „Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században, *Irodalomtörténeti Közlemények* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965), 282.

⁵⁷ KÖSZEGHY Péter, szerk., *MAMŰL IV.*, 330.

⁵⁸ VARGA Imre, *A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma*, (Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadása, 1988), 6.

⁵⁹ VARGA Imre, *A magyarországi...*, 6.

⁶⁰ KÖSZEGHY Péter, szerk., *MAMŰL IV.*, 331.

megjegyzések, a humor, a komikum. A magyarul előadott darabok nézőközönségét is általában a polgárság, a város iparosai, kereskedői, azaz a köznép alkották. Ezzel szemben a latin nyelvű előadások emelkedett, ünnepélyes szövegezésű alkotások voltak. Ezek inkább az előkelő emberek, mágnások, nemesek és egyházi előjárók tiszteletére írott és rendezett darabok voltak.⁶¹

Az unitáriusok esetében mindkét fajtája jelen volt az iskolai színjátséknak, mivel „az unitáriusok színjátszása nem elszórt kísérletek sorozata volt, nem folytonos újrakezdés, hanem folyamatos szokás, élő hagyomány”.⁶²

3.6. Röviden az unitárius iskoladrámákról

Az unitárius kollégiumban már nagyon korán támogatták a színjátszást. Valószínűleg már a kezdetek óta jelen is, hiszen már Johann Sommer humanista költő rektorsága alatt (1570–1574) előadtak színdarabokat, de a közvetlenül utána következő évekből már konkrét feljegyzésekkel is rendelkezünk megtartott színielőadásról.⁶³

Már 1575–1577 között kerülhetett sor valamiféle előadásra, melyet *A három zsidó ifjú történeteként* tartanak számon, azonban csak töredékek maradtak fenn a szövegekből.⁶⁴

Gál Kelemen a kolozsvári unitárius kollégium történetének második kötetében egy rövid fejezetet szentel az iskolai színjátszásnak.⁶⁵ A következőkben elsősorban az ő megállapításait használtam fel az unitárius drámák bemutatásához.

Az unitárius kollégiumban 1626-ig vezethetők vissza a diákelőadások. Az első diákelőadásra 1626. március 22-én került sor. Ennek előzményei visszanyúlnak már az 1626. január 28-i tanácskozásra⁶⁶, melyet az iskola rectora hívott össze a városi tanács és az unitárius pap helyeslésével annak érdekében, hogy Bethlen Gábor látogatására egy színművet tudjanak bemutatni. Az elképzelés mögött nyilván hódolati szándékok húzódtak meg az unitáriusok részéről.⁶⁷ A színdarab előadását komolyan gondolták, mivel a kollégium seniorainak jegyzőkönyvében azt olvashatjuk, hogy február 7-én bizonyos Pákei János és Ghidofalvi Sámuel tanulókat a rector eltiltotta egészen az előadás bemutatásáig a

⁶¹ VARGA Imre, „Magyar nyelvű...”, 284.

⁶² Uo., 286.

⁶³ GAAL György, „Az erdélyi unitárius egyház története. I.”, *Keresztény Magvető*, 111. évf., 4. sz., (2005): 388–395, 394.

⁶⁴ KÖSZEGHY Péter, szerk., MAMŰL IV., 334.

⁶⁵ GÁL Kelemen, *A kolozsvári...*, 177–180.

⁶⁶ Fasc. I. 47. Megjelent kiadása: DOMAHÁZI Edit, MIKLÓS Latzkovits, szerk., *Fasciculus Rerum Scholasticarum Colegii Claudiopolitani Unitariorum 1626–1696*. (Szeged: 1997), 47–48.

⁶⁷ FERENCZI Zoltán, „Adatok az iskolai...”, 73.

tanulók által gyűjtött élelmiszerektől, mert a nekik kiosztott szerepet nem fogadták el. (A büntetés március 6-ig tartott, ekkor visszafogadták őket.) A próbák az óvári iskola (a jelenlegi ferences rendi kolostor) udvarán folytak. Az előadásra 1626. március 22-én került sor, Erdély mindenféle szegletéből érkezett urak és mágnások jelenlétében, de a városi polgárok kizárásával: „nec admissi sunt cives nostrae urbis”.⁶⁸ A darab címe nem maradt fenn. Bár fel van jegyezve, hogy a fejedelem még március 21-én megérkezett, valószínű az előadáson nem vett részt, mert a senior semmiféle feljegyzést nem hagyott, és valószínűtlen, hogy ne öröközte volna meg, ha a fejedelem részt vesz az iskola által bemutatott darabon. A Fasciculus megörökítette azonban azt is, hogy délután sor került egy második előadásra, melyre már a tanácsot is meghívták, és amelyen a polgárság is részt vehetett. Az ezt követő feljegyzések az előadások anyagi hasznáról számolnak be, valamint a kiadások is meg vannak említve. Érdekességnek számít, hogy olykor a befolyt összeget szétosztották a darabban játszó diákok közt.

1627. augusztus 21-én egy következő előadásról van feljegyzésünk, melyet alsóbb tagozatú diákok adták elő Ajax és Ulisses versengését Achilles fegyverei miatt.

A következő feljegyzés már 1652. szeptember 18-áról való, és arról számol be, hogy ezen a napon előadták a *Zsuzsannáról és a vénekről* szóló comédiát.

1669. április 16-án egy nagyszabású előadásra került sor. A Kolozsvári eklézsia számadáskönyve szerint: „1669. Die 5. Aprilis. Az skólában csináltattunk az komédiához patronus uraimék hagyásából egy theátrumot, fizettünk tőle az ácsoknak dr. 66. Léc szeget vertek oda nro. 250. Eklézsiáét.”⁶⁹ A számadáskönyv komédiát emleget, de a Fasciculus szerint a rector saját szerzeményét Krisztus szenvedéstörténetét adták elő. A darab szereposztása szerint minden tanulónak részt kellett venni.⁷⁰ Egyes források szerint Felvinczi György ebben a darabban szerepelt először és talán ekkor szeretett bele a színjátszásba.⁷¹

A senior feljegyzése szerint a következő előadásra 1680. december 30-án került sor, a poéták a *gyermekgyilkos Heródest* vitték színre.⁷² 1700. december 30-án *Krisztus születését* adták elő, melynek nyomtatott műsorfüzete latin és magyar nyelven is

⁶⁸ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900) II. kötet*, (Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935), 178.

⁶⁹ A Kolozsvári Unitárius Eklézsia Egyházfiainak Számadásai... 1655–1676-ig. B. (Kézirat, a kolozsvári belvárosi unitárius egyházközség levéltára). Köszönöm szépen Kovács Sándor tanár úrnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

⁷⁰ Fasciculus Rerum Scholasticarum. II. 252–253. Lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára

⁷¹ PÁLL Szabó Ferenc, „Aki megelőzte korát: Felvinczi György”, *Korunk*, 2016/6, Kolozsvár, 2016, 2

⁷² Fasciculus Rerum Scholasticarum II. 379. Lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára

fennmaradt a szereplők nevével együtt.⁷³ Emellett megemlékeznek egy 1703. december 11-i előadásról is.

Az 1703. december 14-én Kapusi Miklós, a szintaxisták kollaboratora rendezte komédiát adták elő. Gál Kelemen szerint sértő kifejezések és célozgatások történhettek, mert az ügy a patrónusok elé került, a szerzőt pedig megbüntették. Készítenie kellett egy alázatos oratiót, amelyet több helyen is elő kellett adnia.

A feddés is közrejátszhatott, de sokkal valószínűbb, hogy a kurucok hadakozásai miatt szünetelni kényszerül az iskolai színjátszás. Egyrészt a diákok is katonáskodtak, másrészt az iskolai és egyházi vezetés is figyelmét sokkal kardinálisabb kérdésekre kellett összpontosítsa.

A következő színjátszással kapcsolatos feljegyzés a Szentmártoni Simon nagyajtai tanító esete is, akit az 1722. június 21-i főtanácsi ülésen egy olyan komédia írásával és előadásával vádolták, amelyben kifigurázta az esperest és a kurátort.⁷⁴ Ennek következménye az lett, hogy a consistorium megtiltotta a komédiák előadását, és csak a bibliai és klasszikus darabok játszását engedélyezte.⁷⁵ A főtanács határozata: „Serio imponáltatik minden tanítómester atyafiaknak, hogy afféle formális comoediáktól abstinalván az arsoknak reguláira és bizonyos Classicus Authoroknak expositioira legyenek egyenest intentusok, afféle haszontalan intervallumokra nem excurrálván”.⁷⁶

Ettől kezdve a század végéig nincs több feljegyzés más darabokról a Fasciculusban.⁷⁷

A következő alkalom 1790. június 30-án volt, melyen először a *Bigilae* című tragédiát adták elő, majd egy *Libri venales* című vígjátékot.⁷⁸ A naplót író főnök az esemény bejegyzése után hozzáteszi, hogy náluk addig nem volt szokás vígjátékot előadni. Erre a feljegyzésre reagál a marginálián Körmöczi János, későbbi püspök, aki ezt jegyzi meg: „Sőt igen gyakran adtak elé, aztán megtiltották, de megint újra kezdték. Vide Fasc. I., II., IV.”.⁷⁹

Az következő két alkalom a nyári szünetek kiadásának napján történt. 1796. június 30-án előadták a kollégium udvarán *A nemeslelkű testvér-áruló* című drámát. 1797. június

⁷³ KÖSZEGHY Péter, szerk., MAMŰL IV., 334.

⁷⁴ VARGA Imre, „Magyar nyelvű...”, 285.

⁷⁵ KÖSZEGHY Péter, szerk., MAMŰL IV., 334.

⁷⁶ Protcollum I. 1629–1736, 1722. június 21., 298.

⁷⁷ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900) II. kötet*, (Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935), 179.

⁷⁸ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári...*, 179. Forrása: Fasciculus Rerum Scholasticarum. VII. 35. Lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára

⁷⁹ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári...*, 179.

30-án pedig két darabot adtak elő: a *Visszanyert fiu* című drámát és a *Váratlan vendég* című vígjátékot.⁸⁰

1807. június 11-én a secundánsok a konzisztoriumtól engedélyt kérnek, hogy a hónap végén tartandó generale examen után egy erkölcsi játékot adhassanak elő, de az engedélyt nem kapják meg. Több feljegyzést előadásokról a Fasciculusokban nem találunk a 18. század elejétől egészen az utolsó évtizedéig.⁸¹

1827. július 11-én a Bágyoni zsinat határozatai közt van egy, amely a színdarabok előadását mindenütt eltiltja. Mindezt azért, mert az a jelentés került a zsinat elé, hogy a tordai és kolozsvári diákok Tordán színdarabot adtak elő. Kötelessége az igazgatónak ezt „semmi szín és tekintet alatt meg nem engedni a diákoknak”.⁸² Ezután nem találunk feljegyzéseket iskolai színielőadásokkal kapcsolatban.⁸³

Varga Imre a következőképpen foglalja össze az unitárius gimnázium iskolai színjátszását: „Az iskolai előadások szokása, azok nyelvében a hallgatóság összetételéhez való alkalmazkodás, a téma feldolgozásában a múlt örökségének hasznosítása, a darabok szerkezeti felépítésében, kifejező eszközeiben megfigyelhető analógiák, párhuzamok – gyakoriság azt mutatja, hogy a protestáns felekezetek között a XVII. század végén a magyar nyelvű előadásoknak az unitáriusoknál volt legjobban kialakult irányzata. Valóban nem véletlen, hogy a világi színjátszás megteremtésének kísérlete ebből a környezetből indult ki.”⁸⁴

Az unitárius iskolai színjátszás virágkorában folytatta tanulmányait a kolozsvári kollégiumban az a Felvinczi György, akit az intézményes magyar színjátszás megteremtőjének tekintünk.

⁸⁰ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári*, 179. Forrása: Fasciculus Rerum Scholasticarum. VII. 422. Lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára

⁸¹ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári...*, 180.

⁸² GÁL Kelemen, *Az kolozsvári*, 180. Forrása: Fasciculus Rerum Scholasticarum. X. 642. Lelőhelye: Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára

⁸³ GÁL Kelemen, *Az kolozsvári...*, 180.

⁸⁴ VARGA Imre, „Magyar nyelvű...”, 286.

4. FELVINCZI GYÖRGY ÉLETÉNEK ÉS PÁLYAFUTÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZA

4.1. Szülőhelye, származása

A költő és színműíró, de eredeti szándéka szerint unitárius papnak készülő Felvinczi György neve ismert mind Kolozsvár, mind a magyar művelődéstörténetben. A Kolozsvárt megverselő költőt⁸⁵ „korán kellő, híves szellő fű téged Kolozsvár stb.”, később a város egyik szolgabíráját és prokurátorát az erdélyi színháztörténet is számontartja. Életéről szóló első forrásainkat az unitárius kollégium legfontosabb eseményeit őrző az ún. Fasciculusokban találjuk meg. De megemlékezett róla Kénosi Tőzsér János és Uzoni Fosztó István az erdélyi unitárius egyház történetéről írott monumentális műve is, az iskola szenorai sorában.⁸⁶

Minden bizonnyal árva gyermekként nevelkedett, születési helye után Felvinci⁸⁷, Vinci néven emlegetik a források. Születésének pontos idejét nem ismerjük. Feltehetően Felvincben született valamikor a 17-ik század 40-es éveiben. Talán Tordán kezdte meg tanulmányait, majd Kolozsvárott folytatta. A kéziratos Fasciculus Rerum Scholasticarum II. kötete szerint 1664. augusztus 23-án frekventálni kezd⁸⁸, majd október 4-én felveszik a noviciusok közé.⁸⁹

A kollégium 16–17. századi tanrendje a hagyományos háromszintű oktatást követte. Kovács Sándor az unitárius lelkészképzésről írott tanulmányában Gál Kelemen nyomán felsorolta a különféle csoportokat és osztályokat. Eszerint a kezdők a rudimentaristák és parvisták az írást-olvasást, a vallás alapjait és a latin nyelv első elemeit sajátították el. Tanítójuk a kollaborátor volt, aki rend szerint a felsőbbbéves diákok közül került ki. A középső fokozathoz tartoztak az etimologisták, szintaxisták és poéták, akik a latin grammatika, retorika és poetika elemeivel ismerkedtek, tanítójuk a kollaborátor és a lektorok. „A harmadik csoport tagjai közül kerültek ki a papi pályára készülő tógások és a

⁸⁵ HEREPEI János, „Kolozsvári utcák Felvinczi György versében, in „Adattár XVII. Századi szellemi mozgalmaink történetéhez III” Felvinczi György, szerk., 529-541, (Budapest-Szeged: Horváth Károly, 1971).

⁸⁶ KÉNOSI Tőzsér János, UZONI Fosztó István, *Az erdélyi Unitárius egyház története II.*, ford. MÁRKOS Albert, (Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2009).

⁸⁷ KŐSZEGHY Péter, szerk., *Magyar művelődéstörténeti lexikon III.*, (Budapest: Balassi Kiadó, 2005), 63. Továbbiakban: MAMŰL III.

⁸⁸ Fasciculus Rerum Scholasticarum vol. II., 202. (Kézirat a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában, a továbbiakban Fasc. II.)

⁸⁹ Uo. 203.

világi hivatást választó szekundánsok, akik logikát, dialektikát, metafizikát, teológiát, héber és görög nyelvet tanultak a rektortól és a lektoroktól.”⁹⁰

A harmadik csoport tagjait első évben noviciusnak nevezték, a második évben már a veteránus megnevezéssel illették őket.⁹¹ A frekventálás tulajdonképpen a diákok közé való felvételt jelentette, amely hat hétig tartott. Gál Kelemen iskolatörténete alapján vázoljuk röviden, hogy mit jelentett a frekventáció.

A diákok külsejére nézve pontosan meghatározott egyenruha és hajviselet volt elrendelve. A frekventáció tulajdonképpen egy belső felkészülési folyamat volt, amelyben a diák magába szállva előkészült az egyházi szolgálatra úgy, hogy lassan lemondott minden hiúságról. Csak azok számára volt kötelező a frekventálás, akik egyházi szolgálatba akartak lépni. Akik nem lelkésznek készültek, azok mentesek voltak a frekventálás alól, őket secundanusoknak nevezték, és a tógátusoktól különböző törvényeik voltak.⁹² A teljes napot kitöltő egyenruhában való tanulás, és a napi két templomlátogatással eltöltött hat hét után az új diáknak vizsgázni kellett a teljes diák- és a tanári kar színe előtt. Ha ez sikerült, akkor felvételt nyert a deáki társaságba (*societas togata*), ha nem, akkor meg kellett ismételnie ezt az időszakot.⁹³

Felvinczi 1668. március 21-én Árkosi Sámuel nevű diáktársa után lett exaktor, azaz ellenőr.⁹⁴ Exactori, vagyis alfőnöki tisztséget egyszerre hárman töltöttek be a kollégiumban. Egyik a magyar, másik a szász diákok, harmadik a secundanusok részéről. Feladatkörükhöz tartozott a mulasztások nyilvántartása, a szolgák felügyelete, az iskolából hazamenők és visszajövők nyilvántartása.

4.2. Felvinczi szerelmi kalandja

A legfrissebb Felvinczi életrajzot Páll Szabó Ferenc közölte 2016-ban a *Korunk* hasábjain.⁹⁵ A Felvincziről írott tanulmányában hivatkozik ugyan a 2005-ben magyarul is megjelent Kénosi–Uzoni névvel fémjelzett magyar egyháztörténetre, de idézeteit nem

⁹⁰ KOVÁCS Sándor, Mutatis Mutandis. Unitárius lelkéskészítés Kolozsvárt, *Református Szemle* 112. (2019), 49.

⁹¹ GAAL György, szerk., *Fejezetek a Kolozsvári Unitárius Iskola történetéből*, (Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2007), 101.

⁹² GAAL György, *Fejezetek...*, 102.

⁹³ GÁL Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900) II. kötet*, (Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935), 21.

⁹⁴ Fasc. II. 203.

⁹⁵ PÁLL Szabó Ferenc, „Aki megelőzte...

innen, hanem Ferenczi Zoltán tanulmányából merítette.⁹⁶ Ezt onnan tudjuk, hogy a szövegben előforduló Árkosi Dániel neve elírás, mivel nem Dánielről, hanem Árkosi Sámuelről van szó, aki ezidőben Torockón vezette az iskolát, és akit 1668. március 25-én Keresztúrra rendelték rektornak.⁹⁷

1669. május 1-én Felvinczi tanítónak (rektornak) ment Torockóra.⁹⁸ Szinnyei József a magyar írók életéről és munkáikról írott művében azt olvashatjuk, hogy Felvinczi 1671. május 1-ig maradt Torockón, és mint „kiváló tanító” említették az iskola naplóiban.⁹⁹ A torockói iskola matriculái valószínűleg elvesztek, de a Kolozsvárott őrzött Fasciculosokban az áll, hogy 1672. február 3-ától Kolozsvárott a szintaxisták kollaborátora, azaz tanítója lett.¹⁰⁰ Május 27-én a diákok főnökének, seniornak választották és ezzel élete újabb felvonásához érkezünk.

A senior, vagy más néven iskolafőnök szerepe rendkívül fontos volt, mert jóformán segédigazgatónak tekinthető. Ő volt diákság pénztárnoka, ő kötött szerződéseket és ő folytatott pereket. Gaal György szerint e tisztség viselője, akár egy *tribunus plebis*, minden oldalról védte az ifjúság érdekeit. Megválasztása kizárólag a tanárok előtt történt, azonban a diákság szavazattöbbségével. Jövedelme is nagyobb lehetett, mivel minden adomány, pénz 1/15-ét ő kapta. Jogai mellett kötelességei is voltak, melyek közé tartozott pl. az iskolai rend és fegyelem megtartása.¹⁰¹ Bár kis mértékben ugyan, de a senioroktól is függött, hogy miket jegyeznek fel a fasciculusokba. Abban azonban meg lehet egyezni, hogy a cantatiók, temetések, frekventációk, jövedelmek bejegyzése és elosztása kimaradhatatlan elemei a seniori évkönyveknek.

Az életrajzát bemutató források előszeretettel időznek Felvinczi szerelmi kalandjánál és részletesen elbeszélik azt a sikamlós epizódot, ami 1672-ben az unitárius kollégium falai között zajlott. A források kivétel nélkül Kénosi-Uzoni elbeszélését követik, ezt ismétli el Jakab Elek és ezt írta le legutóbb a Korunk hasábjain a színháztörténeti számban Páll Szabó Ferenc is, de ő forrását soha nem látta.

⁹⁶ PÁLL Szabó Ferenc a 79. oldalon a szenzációt keltő esetet Ferenczi tanulmánya alapján idézte, az egyháztörténet nem járt a kezében.

⁹⁷ Lásd Fasc. II. 203.

⁹⁸ Fasc. II. 244.

⁹⁹ Szinnyei József, *A magyar írók élete és munkái*, (Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatal, 1900).

¹⁰⁰ Fasc. II. 280.

¹⁰¹ GAAL György, *Fejezetek a ...*, 105-106.

A Kénosi-Uzoni egyháztörténet első kötetében olvassuk azt, hogy Felvinczi „menyecskés legény volt”.¹⁰² Jakab Elek unitárius történetíró is innen merít, amikor ő is „menyecskés legénynek” nevezi Felvinczit,¹⁰³ de találkozunk később a „nők után bolonduló” senior megnevezéssel is.¹⁰⁴ Utolsó seniori bejegyzése az iskola fasciculusában 1673. ápr. 12-ről való.¹⁰⁵

A szerelmi kaland eseményeit Kénosi a következőképpen örököltette meg:

„1672. május 27-től 1673. április 11-ig szeniori hivatalt viselt a kolozsvári kollégiumban. Említett időpontban, késő este, egy parázna nőszemélyt vitt be az iskolába. Ezért bilincsbe verték, de a bilincset kövel lekalapálta. Ekkor kezére béklyót raktak, s virradtig az iskolafőnök lakásán őrizték. Reggel összeült az iskola díszes tanácsa: Szentiváni Dániel igazgató, ki egyszersmind az eklézsia első papja is volt, továbbá a legelőkelőbb városi tanácsosok és az iskola pártfogó urai, hogy ítéljezenek.”¹⁰⁶

A Fasciculus valamivel részletesebben adja elő az eseményeket.¹⁰⁷ Az unitáriusok kolozsvári iskolájában történt szörnyűséges esetet, örök emlékezetre azért jegyezte le a senior, hogy ehhez hasonlóval a tanulóifjúság lehetőleg magát meg ne fertőzze: „Vinczi György, ennek az iskolának szeniora, nem tudom, mi és milyen gonosz lélektől vezérelve, valami nyilvános kurvát (scortum) késő este bevitt az iskolába, és vele egy helyen, amelyet biztonságosabbnak vélt, elrejtőzött. Hogy mi egyebet csinált vele, ha paráználodott-e, vagy sem, senki sem tudja kétségtelenül, csak ő maga és az ő elméje.”¹⁰⁸ Mielőtt szexizmussal, vagy trágárkodással vádolnának meg, megjegyzem, hogy a „hölgyet” a Fasciculus ezzel a két kifejezéssel illeti: scortum, meretrix, ezt pedig csak kurvának lehet fordítani. Miután elrejtette a kurváját, Felvinczi felment a dolgozószobájába, és kevéssel később, amikor lefeküdni ment, látták őt a diákok, sőt azt is, hogy aludt. Ezzel a cselekedetével azonban nem nyugtatta meg mindenkinek a lelkét, tudniillik valaki(k) titokban meglesték őt, amikor lejött.

¹⁰² KÉNOSI Tőzsér János, UZONI Fosztó István, *Az erdélyi Unitárius egyház története I.*, ford. MÁRKOS Albert, (Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2005), 492.

¹⁰³ JAKAB Elek, *Kolozsvár története III.*, (Budapest: Szabad kir. Kolozsvár város Közönsége, 1888), 56.

¹⁰⁴ FERENCZI Zoltán, „Adatok az iskolai színjáték...” 77.

¹⁰⁵ VARGA Imre, „Vándorlantosként halt-e meg Felvinczi?”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 66. évf., 4. szám., (1962), 474.

¹⁰⁶ KÉNOSI - UZONI, *Az erdélyi Unitárius egyház története I.*, 492.

¹⁰⁷ Itt köszönöm meg Papp György tanár úrnak a szöveg elolvasásában és fordításában nyújtott segítségét. A szöveget teljes egészében mellékletként közöljük.

¹⁰⁸ Fasc. II. 294–295.; VARGA Imre, szerk., „Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei”, *Régi Magyar Költők Tára XVII. Század 13.*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988), 557. Továbbiakban: RMKT XVII/13, 557.

A Senior ugyanis, amikor úgy ítélte meg az idő múlását, hogy már mindenki az ágyában alszik, lejött, hogy a kurváját előhossa a rejtékhelyéről, és az iskola kerítésén keresztül elbocsássa. Az iskola falai között elrejtett nőszemélyhez visszaosonó seniort néhányan meglesték amikor kurváját a rejtékhelyéről előhozta, és nem nézték el bűnét. A leskelődők megakadályozták tervét, és az ügy a rektor és a tanács elé került. Összeült az iskola tanácsa és a paráználkodó seniort börtönbe csukták.

Az események további elbeszélése megegyezik a Kénosiék által közölt variánssal, azzal a kiegészítéssel, hogy Kénosiáknál az idősíkok összeecsúsztak, a torockói tanítóságra a Fasciculus szerint korábban került sor.

„Úgy akarták először, hogy a városi börtönbe csukják, de később megelégedtek azzal, hogy a főnök lakása alatt lévő iskolai tömlöcbe zárják. Azalatt, míg a tanácskozás folyt, az intézeti szolgálók egy cserjéből vesszőket készítettek elő, hogy kicsapás esetén legyen mivel megfenyíteni. Azonban az ítélet úgy hangzott, hogy félévet töltsön megbilincselve őrizet nélkül az iskolai tömlöcben. Ez idő letelte után, vagy ha engedelmességet fogad, s hibáját megbánja, még hamarabb is, tisztességben szabadon bocsátassék. Ellenkező esetben megvesszőzve kicsapattassék. Erre a kemény ítéletre a forró vérű fiatalember valamelyest lehüledett, s két hét és négy nap elteltével a börtönben erősen fogadkozott, hogy megjavul. Ígért fűt-fát, csak kegyelmezzen meg neki az előjáróság. Késznek mutatkozott kimenni akár papnak, akár iskolarektornak, ahová parancsolják. Kérte, hogy ha e kívánságát nem teljesítik is, tegyenek meg bár annyit, hogy az ítéletet változtassák meg, s bocsássák szabadon. Hogy ezt azonnal meg nem kapta, a heves vérű ifjúnak ismét fejébe futott a vér, egy baltát kerített, bilincset leverte, a szoba ajtaját kitörte, és május 15-ére virradólag a kerítésen át kiszökött a városba. Később azonban megbánta bűnét, ismét keresztényi életre adta magát, s Árkosi Dániel után elnyerte a torockói iskola igazgatói hivatalát. Mindezt bővebben lehet látni a kolozsvári iskola anyakönyvében.”¹⁰⁹

A Fasc. elbeszélése kínál még számunka néhány aprónak tűnő, mégis fontos információt. A tárgyalás első napján kiderült ugyanis, hogy az a bizonyos nőszemély a férjétől elkülönülve élt. A szöveg alapján talán az sem zárható ki, hogy a hölgy és Felvinczi között már hosszabb ideje tartott a viszony és ez vezetett az elkülönüléshez.¹¹⁰ A Fasciculusban azt is olvassuk, hogy Felvinczit szökése után gyakran látták még a kurvájával.

¹⁰⁹ KÉNOSI - UZONI, *Az erdélyi Unitárius...I*, 492.

¹¹⁰ Fasc. II. 295.

Varga Imre azt állítja, hogy a szerelmi kalandja miatt kicsapott Felvinczi végleg szakít azzal a gondolattal, hogy az unitárius egyház szolgálatában álljon. Szerinte nem csak az egyházi szolgálattal szakított, hanem vallást is váltott és reformátussá lett. Állítását arra alapozta, hogy Benkő József *Transsilvania specialis...* c. munkájában Felvinczit nem az unitáriusok, hanem a reformátusok közt tárgyalja, noha külön fejezetet szentelt az unitárius íróknak.¹¹¹

Felvinczi valószínű unitárius maradt, hipotézisünket igazolja az, hogy 1676-ban Kövendi János kolozsvári centumpáter megrendelésére lemásolja Szenci zsoltárait. A kézirat jelenleg az Akadémiai könyvtárban van jelzete MsU. 995. Kövendi János volt a megrendelője az 1679. augusztus 5-én befejezett az ún. Kövendi-kódexnek is.¹¹² Ez Thordai János és Bogáthi Fazakas Miklós zsoltárait tartalmazza.¹¹³ Jelzetük MsU. 1381/A–B. Ugyanő másolta Tordai János zsoltárait, ez az ún. Kanyaró kódex, keletkezése 1676–1679 közé tehető.¹¹⁴ Neki tulajdonítják azt az unitárius graduált is, ami Kelemen Lajos közvetítésével került az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárába, jelenleg a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár különgyűjteménye, jelzete Mss. 1269. Ezzel sem ér véget a Felvinczi által másolt zsoltárok és graduálok története, mert az 1692-es és az 1788-as vizitációs jegyzőkönyv szerint a tordai eklézsiában „vagyon egy psalterium, melyet írt Vinczi György.” Az 1788-as jegyzőkönyv szerint a psalteriumban Tordai és Bogáti zsoltárai voltak.

A fentiek alapján valószínűsíthetjük, hogy Felvinczi a kollégiumból való kicsapása után zsoltár- és graduálmásolással kereste kenyerét. Ez nem csak gondos kézírásáról árulkodik, hanem kiváló zenei műveltségéről is, hiszen a kottákat is pontosan lemásolta.

Unitárius voltát igazolják azok a válóperek is, melyekre Kovács Sándor hívta fel a figyelmemet, és amelyek eddig ismeretlenek voltak a kutatók előtt.

Felvinczi házassági élete éppoly kalandos, mint egész életútja. Haláláig három válóperről találunk adatot az unitárius egyház főtanácsi jegyzőkönyveiben (Protocollum). Az, hogy a válásokat mindhárom esetben az unitárius papi szék mondja ki, egyértelműen jelzi, hogy Felvinczi unitárius maradt haláláig. Az egyházi ítélőszék ugyanis csak saját felekezetének tagjai feje felett mondhatott ki ítéletet. Felvinczi esetében ez három esetben

¹¹¹ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári irodalom történetéből (Felvinczi György), *Irodalomtörténeti Közlemények*, 64. évf., 1. szám, (1960), 60.

¹¹² SZABÓ T. Attila, „Adatok Felvinczi György életéhez és irodalmi munkásságához”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 43. évf., 1. sz., (1933): 141–145, 142.

¹¹³ RMKT. XVII/13., 576.

¹¹⁴ Szabó T. Attila, *Kézírtos énekeskönyveink és verses kézírataink a XVI–XIX. században*, Zilah, 1934, 79.

is megtörtént, ami alapján kijelenthetjük, hogy az a hipotézis, miszerint Felvinczi vallást váltott, megdőlt. Az új adatok alapján bizonyos, hogy Felvinczi haláláig unitárius maradt, és bár nem kötődött szorosan egyházához, munkásságában mégis effelé irányuló jeleket is találhatunk.

Először Varga Erzsóktól választják el 1691. február 28-án. Gyakran előfordul, hogy az egyház a válás rendjén jobbító szándékkal tanácsokkal is ellátja a feleket.

Varga Erzsóktól való elvásztását eképpen örökíti meg a jegyzőkönyv:¹¹⁵

„Úgy ítél az Szent Konzisztórium ez utrinque urgeáltatott kauza felől: 1. mivel elég ideje, hogy egymástól szeparációban vadnak, mely azelőtt ritkán volt in usu, hogy annyi ideig legyenek szeparációban az egymással litigáló házasságok, hanem ebben gravis ratióra nézett az Sz. Konzisztórium, és másodszor: minthogy igen kevés üdő is vagyon hátra addig az terminusig, nem prejudikál semmit is, quominus causam honoris ne keresesse az aktrix. Harmadszor: nem is resztringáltatott praecise arra az szeparációnak terminusára az kontraktusban feltetett kondíciók violálásának keresése, sőt illendő dolog annak tempestive való oltalmazása. Negyedszer: mert az mostani bódogtalan üdőre is illik vigyáznunk, holott következhetik, hogy az az terminus olyan zenebonában lehet, az mikor az juss nem folyhat, s mindkét részről jobbnak ítéle az konzisztórium, hogy procedáljanak dolgokban. Ötödször: mert ha az alatt az aktrixnek holta történnék, az infámiában maradna. Azért mindezekre nézve méltónak ítéli az Szent Konzisztórium, hogy megfeleljen az I. és az akcióra exhibeáljon.

Eodem die. VINCZI GYÖRGYNÉ VARGA ERZSÓK,
egerbegyi, prokurátorának konstituálja VADKERTI
JÁNOST.

Az A. exmissziót kívánván, úgymint VINCZI GYÖRGY uram, exmittáltatik, cum omnibus circumstantiis bizonyítsa meg az propozícióban feltetett punktumokat. Similiter az asszony, az inkta is doceáljon feleletéről.

**[268] Deliberatum in causa GEORGI FELVINCZI et
conjugis suae ELIZABETHAE VARGA. Anno 1691. die 28.
Februarii.**

¹¹⁵ A válóper szövegét teljes egészében itt, ebben a dolgozatban közöljük először. Hálásan Köszönöm Kovács Sándor tanár úrnak, hogy a forrásokat a rendelkezésemre bocsátotta. Forrás: Protocollum Generale Consistorium II., 267–268.

N<y>ilván konstál az bizonságokból, hogy FELVINCZI GYÖRGYNÉ VARGA ERZSÓK rend felett gyakorta ivutt, vendégeskedett, táncolt és csókolódott gyanús személyekkel házasságnak igazsága és tisztasága ellen mind Szováton, mind pedig Kolozsváratt Szentpéterben, sőt HAYZLER generálné ittlétiben is holmi szolgál- és béreslegényekkel szer- és rend felett nyájaskodott, éccakáknak idein azokkal ura hon nem létiben dorbézlott, táncolt, és azokat annyira admittálta magához, hogy az gravis circumstánciákra nézve, az mint viselte magát azokhoz és azok is hozzája, nem perszvadeálhatja az igaz ítéletű ember magánál, hogy az aktuális tisztátalanságtól is üres lehetett volna, sőt némelyek nyelvek vallásából is kitetszik, hogy vele egynéhány ízben is paráználkodott, melyre nézve, minthogy ő, úgymint az asszony ura ellen semmi oly gravist nem produkálhatott, az mely igen sokat ponderálhatna, azért tetszett az Szent Konzisztóriumnak, hogy ez asszonytól, úgymint ki az házasságnak tisztaságát meg nem tartotta, divorciáltassék ura, FELVINCZI GYÖRGY és ad secunda vota transzmittáltassék, az asszony pedig mint olyan putridum membrum ligában hagyattassék.”

A forrásból kiderül, hogy Felvinczi Györgynek társa, Varga Erzsók hozzá hasonló életvitelt folytathatott. Az a tény, hogy a válópert Felvinczi adja be, talán arról is árulkodik, hogy Varga Erzsók kicsapongóbb életet élt, mint ő. Rendkívül érdekes a Protocollumban legyezett szöveg őszintesége is. Nyíltan kiderül, hogy Felvinczi felesége, Varga Erzsók gyakran vendégeskedett, kártyázott, táncolt, csókolódott[!] más személyekkel, sőt, egy egész konkrét esetet is feljegyez az írás, amikor a Hayzler generálné ittlétekor jár félre Erzsók.

A következő felesége Halász Mária lehetett, akitől 1694-ben választották el. A következőket olvashatjuk a jegyzőkönyvben Felvinczi 1694. június 8-i végzéséről:

„**Anno 1694 die 31 Junii** Nobilis D. Gerorgius Vinczi procuratore constituit se...ipsum. Inctus par petit Conjux scilicet Domini Georgij Vinczi Maria Halasz ratione Relatoriarum et Coenceditus.

Anno 1694. die 8 Junij Sedes Judicia celebrata in domo parochiali Vinczi György úr protestál felesége ellen, hogy az exmissio és pót kérés post tempus engedtetett megh.

Deliberatum in Causa Nobilis Georgij Vinczi et Conjugis suae Maria Halász. Noha ez Vinczi György Actor, nem volna méltó, hogy feleségitől divortialtatnek mint hogy

gyakorta megh intetvén házasságbeli jó rendnek elkövetésire, hogy magát corrigálván jó és tisztességbeli személyt vegyen és magát is composite viselje, de böcsületes emberek tanácsát contravenealván se edgyszer se másszor composite nem házasodott;

Mind az által mint hogy igen súlyos és terhes circumstantiak vadnak az exhibitaiban mellyek feleséginek gyakorta való ~~parázna~~ ~~ságát~~ vizkedelségét inpoctallják mind Szakál Ádám úr házánál való Nimettel, mind pedig az Posgai úr házánál lakott tiztel, sőt egyebekkel is, úgy hogy nyilván constál hogy az házasságbeli tisztaságot felesége megh nem tartotta; Ezért divortiallya ugyan feleségitől Vinczi György Uramot, de mint hogy maga is nem szintén pure és innocente viselte magát, hanem feleségivel edgyütt ött, ivott, törvény közben is és annak felette meg is békéltett volna feleségivel, ha utána járt volna, non obstante eo., hogy tudta feleséginek fogatkozását ~~impuritását~~. Azért ő is 12 forint poenaval marad, és annak felette ligában marad usque ad beneplacitur Consistorii és akkor is tudva legyen őkegyelmével, hogy ha böcsületes emberek tanácsa ellen akar házasodni és impura vagy susspicióban forgó személyt veszen, ha ilyen casussa obtignál többé causája nem assumáltatik. Az asszony is ligában hagyatik.”¹¹⁶

Felvinczi második válópere is érdekes adatokkal szolgál a kutatók számára. Kiderül, hogy az életmódja miatt már többször is megintették. A konkrét indok a válásra, az a feleségének, Halász Máriának a félrelépése, amit a Posgai úr házánál lakó tizttel követett el. Jól látható, hogy mindkét feleségtől való elvástás után az asszonyok ligában hagyattatnak, ami annyit jelent, hogy nem házasodhattak újra, amíg az ítélőszék úgy nem határoz.

Felvinczinek 1705-ben is van egy válópere. Az 1696-os bécsi utazásának leírásakor azt olvashatjuk, hogy hátrahagyta 3 gyermekét Kolozsvárott, ő pedig várandós nejével ment Bécsbe a császárhoz. Feltételezzük tehát, hogy az első három gyermeke, akikről azonban nem tudunk sokat, az első két feleségétől, Varga Erzsóktól és Halász Máriától születtek. A bécsi útra pedig a harmadik felesége, Takács Anna kísérte el, akivel szintén elválnak 1705-ben. 1705. május 22-én a következő végzés született:

„Deliberatum in Causa Nobilis viri Domini Georgy
Vinczi contra et adversus uxorem suam fugitivam
simulque adulteram in Partiali Consistorio

¹¹⁶ Protocollum Generale Consistorium III., 11.

Claudiopoliutano A. 1705. Die 22 May Anna Takats
scilicet.

Nyilván constatálván az Exhibitákból, hogy Takács Anna Vinczi György Atyánkfia felesége hűtetlenül el hadta Urát Vinczi Györgyöt, és más latorral ment el mégpedig más Országban úgy, mint Havasalföldiben szöktének kivel pro tenore társalkodott itt is Colosvarott, sőt commerciuma is volt velek, gyermeke is esett tőle. Azért eo ipso divortiallya az Szent Consistorium Vinczi Györgyöt tőle, úgy mint infidelis, és fidefraga desortrixtól és házasságnak tisztaságát még nem tartó adultrától, és őtöt úgy mint még említett Vinczi György Uramot, ad ulteriora vota transmittallya feltévéen mind az által ezt, hogy ez után legyen cautussabb es ne vegyen valami úton válót¹¹⁷ és suspiciuban forgó személyt magának feleségül, hanem bötsültes és ő Kegyelme jóvát kívánó embereinek és jó akaróinak jóvallasokból commendatiojokból házasodjék, ne szerezzen molestiát az Papi Törvény szolgáltató társaságnak.”¹¹⁸

A harmadik valóperben bemutat nő is hasonlít az előző kettőhöz. Ennek a feljegyzésnek érdekessége, hogy bár kimondja a feleség bűnösségét, Felvinczit is megintí arra nézve, hogy a jövőben ne vegyen el ezekhez hasonló feleséget magának.

A imént felsorolt, eddig ismeretlen iratok egyértelműen jelzik, hogy Felvinczi unitárius maradt a kollégiumból való kicsapátása után is, ám azt is bemutatják, hogy életének botrányos vonásai az évek során nem csökkentek. Feleségei, kiktől mind az unitárius papi szék választotta el, kivétel nélkül zűrös sorsú nők.

5. FELVINCZI A KÖZJÓ SZOLGÁLATÁBAN

5.1. Felvinczi különféle szolgálatai

Felvinczi György 1673-as, szerelmi incidensének következménye az lett, hogy nem nyert egyházi hivatalt. Megélhetéséért különféle feladatokat és hivatalokat vállalt, másolói tevékenységéről fentebb szoltunk, tehetségét bizonyítja, hogy nem csak másolt, hanem maga is különféle verseket szerzett.

¹¹⁷ A szó nehezen kiolvasható az eredeti szövegben. Azért döntöttünk az úton való kifejezés mellet, mert úgy gondoljuk, hogy ennek jelentése: „ne vegyen valami módon válásban levő személyt”, ami talán a legközelebb áll a mondat üzenetéhez. Forrás: Protocollum. III., 34.

¹¹⁸ Protocollum Generale Consistorium III., 34.

Korai irodalmi próbálkozásain érezhető az unitárius kollégium hatása. Írói pályája kezdetén egy bibliai história megírására vállalkozott. Emelett a kódexmásoló tevékenységet folytatott. Felvinczi patrónusának így köszönte meg támogatását: „Jeles Hírrel nével,/ Söt kegyes elmével/ Tündöklő jo akarom,/ Kinek elő menten/ Eorülök s’ el estén/ Talám lehetne károm,/ Hogy illy jo indulat,/ Kegyelmedben gyulladt/ Én magamis akarom.”.¹¹⁹

Ezt követően I. Lipót császár udvarában latin tolmácsként működött, és különböző komédiák és versek kiadásával tengette életét.

A XVII. század 70-es, 80-as éveiben lévő útjáról, hollétéről, foglalkozásáról keveset tudunk. Nem tudjuk mennyi időt töltött Lipótnál, hogy mikor távozott onnan, és hová tartott. Feltételezhető, hogy ezekben az években ismét különböző kisebb megbízatásokból tartotta fenn magát.

5.2. I. Lipót oklevele Felvinczi Györgynek. A bécsi szabadalomlevél.

A XVII. század végére már számtalan helyen bevett szokássá vált az iskolai színjátszás. A műfaj elismertsége egyre nagyobb igényt is támasztott a rendszeres játékra, főleg abból kiindulva, hogy a darabok inkább szóltak a köznéphez, mint a felsőosztályhoz.¹²⁰ A köznemesség feladata lett volna, hogy megteremtsék a lehetőséget és a vidékiek számára is elérhetővé tegyék ezeket az előadásokat, de nem sikerült nekik, ezért is fogalmazódott meg egy vándortársulat létrehozásának gondolata.¹²¹

Szabó Lajos, a Kolozsvári Nemzeti Színház évkönyvének szerkesztője 1943-ban írta a Lipót császártól kapott kiváltságlevél tanulmányozása után, hogy Felvinczi „Bécsbe vitt könyörgő leveléből kitűnik, nem hivatás és nem nemzeti ügy volt a játsszai kedv lelkirugója. Saját nyomorúságából szeretett volna felemelkedni”.¹²² Ezek az évek nehéz megpróbáltatást jelentettek egész Kolozsvár számára. 1683-ban a Bécs ellen vonuló tatár csapatok feldúlták a külvárost, ahol Felvinczi is lakott. 1687 szeptemberében a császári csapatok Erdélybe jöttek, és egyik állomáshelyük Kolozsvár lett. Az ebből adódó

¹¹⁹ FELVINCZI György, „Ad Generosum Dominum Johannem Kövendi, Civem Claudiopolitanum” in *RMKT XVII/13*, 81—82, 81.

¹²⁰ SZÉKELY György, *Magyar színháztörténet I.*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990).

Hozzáférés: <https://mek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/4.html> (Utolsó megnyitás: 2021.05.01. 21:04)

¹²¹ M. CSÁSZÁR Edit, „Az alakító művészet”, in MISKOLCZY Gyula, szerk., *Az új Magyarország*, DUMANOVSZKY Sándor, szerk., *Magyar művelődéstörténet*, (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1939).

¹²² SZABÓ Lajos, „A kolozsvári magyar színjátszás”, in SZABÓ Lajos, szerk., *A kolozsvári nemzeti színház évkönyve 1941/42—1942/43. színiévad*, (Kolozsvár: Kolozsvári Nemzeti Színház Igazgatósága, 1943), 7.

szenvedéssel teli állapotokról Felvinczinek a császárhoz írt leveléből következtethetünk. E folyamodványban Felvinczi arra kéri a császárt, hogy mentesítse őt a közterhektől, a katonai beszállásoktól, mert ezek nagyon megnehezítik életét. Felvinczi keserű hangnemben megvallja, hogy volt idő, amikor képtelen volt az adót megfizetni, és ezért a párnáit kellett eladja, hogy pénzre tegyen szert. Egy olyan esetet is elmesél, amikor börtönbe csukták, neki pedig tél idején zálogba kellett vetnie ruháját, hogy kölcsönt vehessen fel, amivel megszabadulhatott a börtöntől. A kétszeri tatár és kétszeri labanc támadás után Felvinczinek szinte semmije sem maradt, még a hidelvei háza is elpusztult az 1689-es tűzvészben.¹²³

Felvinczi, gondjaira megoldást keresve, 1696 szeptemberében úgy dönt, hogy három gyermekét ismerősöknél hátrahagyva Bécsbe utazik várandós feleségével, hogy a császártól kérjen segítséget. Lipótnak benyújtja a színjátékok előadhatása iránti kérelmet, melyben részletekbe menően belefoglalja keserű sorsát is. A császár reagálása rendkívül hamar megtörtént. A 1696. október 26-i keltezésű választlevelet Ferenczi Zoltán teljes egészében közli latinul¹²⁴, Szabó Lajos, a színház tulajdonában lévő másolat alapján pedig a Kolozsvári Nemzeti Színház 1943-as évkönyvében magyar nyelven közöl belőle részleteket:

„színigazgató működéséről: megadjuk és megengedjük azon hatalmat, hogy neki a kívánt költeményeket, vagy rímes verseket mind latin, mind magyar nyelven szerkeszteni, gyűjteni, fölszerelni vagy elrendezni és ezek által a párbeszédileg felvonásokra és jelenetekre fölosztott comico-tragicus és vígjátékokat mondott Erdélyországunknak és a hozzácsatolt részeinek városaiban mind magának, mind hozzáállott társainak alkalmazni, fölhasználni és gyakorolni lehessen”.¹²⁵

Bécsben talán átlátták a helyzetet és ezért teljesítették Felvinczi személyes kéréseinek egy részét.¹²⁶ Ezt következtethetjük ki válaszából, amelyben a következőket fogalmazza meg: „e vállalatból »némi nyereségecske« ígérkezvén, annak segélyével mind adósságaikat leróvni, mind pedig magokat a szegénység hinárjából kiszabadítani törekedjenek”.¹²⁷ Érdekes azonban, hogy bár Felvinczi több mindent kért Lipót csak a színi engedélyt és az adómentességet adta meg.

¹²³ RMKT XVII/13 576.

¹²⁴ FERENCZI Zoltán, „Adatok az iskolai színjáték...” 82–84.

¹²⁵ SZABÓ Lajos, „A kolozsvári...”, 7.

¹²⁶ GAAL György, „A Kolozsvári Unitárius Kollégium építéstörténete”, *Keresztény Magvető* 107. évf., 3-4 sz., (2001): 190–219, 192.

¹²⁷ Drs, „A magyar pantheon halhatatlanjai”, *Keresztény Magvető*, 27. évf., 2. füzet, (1892): 111–115, 111.

Konkrét adatok hiányában a hazatérést követő időszakot nehezen tudjuk rekonstruálni. A Lipótól kapott kiváltságlevelével nem hozott oly nagy változást a magyar színjátszás világába. Nincs adatunk arról, hogy bármilyen hivatásos színtársulat szerveződött volna Felvinczi Kolozsvárra érkezése után.

A szabadalomlevelével felhasználását megnehezíti a kor politikai légköre, de ennek ellenére sem mondhatjuk, hogy az haszontalan volt. A hivatásos színjátszás alapjait Kolozsváron talán ennek a levélnek köszönhetjük,¹²⁸ de az első állandó színtársulatig azonban még közel száz esztendőnek kellett elteltetnie. Szabó Lajos szerint Felvinczi talán a főtéri házak padlás-eresze alatt adott elő szövegeket színjátszás gyanánt.¹²⁹ A kolozsvári útkönyvek, festmények előszeretettel domborítják ki ezt és mesélik, hogy a hagyomány szerint a főtéri házak padlásai valamikor színpadul is szolgáltak és az ott előadott darabokat a nézők a piacról nézték.¹³⁰ Emellett vásárokon és összejöveteleken is megfordult, ahol az énekeiből és verseiből adott elő.¹³¹

5.3. Felvinczi, a szolgabíró

A nehézségek közepette, nem sokkal Bécsbe való indulása előtt, sikerül állást kapnia.¹³² Ezt támasztja alá az 1693-ban kiadott *Az Anglia orszagabann lévő Salernitana Scholanak jo egessegről való meg-tartásának módgyáról írott könyve* című mű is, melyet ő fordított, és amelynek nyitó ajánlóversét patrónusához, Huszár Mihályhoz intézi, s melyet így írt alá:¹³³ „Nevezetes Uramnak alázatos szolgálja N. Colosvár városának edgyik hütös Szolga-Biraja, Fel-Vinczi György”.¹³⁴ A szolgabírói hivatal mai fogalmak szerint közjegyzői, ügyvédi, végrehajtói munkakörnek felelt meg.¹³⁵ A fent említett művet a következő évben is kiadják Lőcsén, és bár szövegileg teljesen megegyezik az előző évi, 1693-as kolozsvári kiadással, mégis van benne egy kis eltérés. A magyar nyelvű versek előtt latinul prózai szövegben le van írva egyes strófák mondanivalója.¹³⁶

¹²⁸ GAAL György, „Kolozsvári Dimián Pál”, *Keresztény Magvető*, 116. évf., 2. szám, (2010): 172–188, 178.

¹²⁹ SZABÓ Lajos, „A kolozsvári...”, 7.

¹³⁰ MURÁDIN Jenő, „Sárdi István festőművész (1843—1901)”, *Keresztény Magvető*, 121. évf., 2. sz., (2015): 135–154, 150.

¹³¹ FERENCZI Zoltán, *Adatok az iskolai színjáték...* 85.

¹³² RMKT. XVII/13, 576.

¹³³ BUSA Margit, „Adatok Felvinczi György egyik munkájához”, *Magyar Könyvszemle*, 71. évf., 1–2 sz., (1955): 121–122, 121.

¹³⁴ RMKT. XVII/13, 130–159., 130.

¹³⁵ RMKT. XVII/13, 576.

¹³⁶ BUSA Margit, „Adatok Felvinczi György egyik...”, 122.

Bécsi útja előtti szolgabírói tevékenységéről még két másik dokumentum is ránk maradt. Az egyik 1693. október 18-áról, ami arról szól, hogy Veselényi Pálné, Béldi Zsuzsanna megidézteti vele Béldi Kelement a kolozsvári legközelebbi „törvényes gyűlésbe”, hogy a közöttük egy ház dolgában keletkezett nézeteltérést eligazítsa. A másik irat ugyanennek az ügynek a folytatása. 1693. október 22-én Béldi Kelemen Felvinczivel, mint szolgabíróval felszólíttatja Veselényi Pálnét, hogy az idézés napjára minden iratát mutassa elő. Felvinczi mindkét iratot „Fel-Vinci Georgy m. pr.” alírással hitelesít.¹³⁷

1697-ben megírja a *A jeles procuratoriának illendő ditséreti* című művét, ahol Varga Imre megítélése szerint már a peres eljárások teljes ismerőjeként áll előttünk. Ezután elkészíti 1698-ban a *Romai császár kegyelmes urunk és koronas kiralyunk eo felsége erdélyi proto-notariaianak és cancelariajanak hűtes notariussinak és iro-deakinak illendő ditseretit*. Ezekben mintha háláját fejezné ki a prókatori rendnek.¹³⁸

Ez idő tájt ír egy terjedelmes jogszabály-gyűjteményt, melyet a záradék szerint 1699-ben fejezett be. „Laudetur nomen dominj propter auxilium suum. Scribebat Georgius F. Vincj mp. Anno 1699.”¹³⁹ E hosszú mű főbb részei a következők: az 1603-ból származó *Kolozsvári succesióról való tractatus*, Kolozsvár városának néhány privilégiuma, II. Rákóczi Györgynek Kolozsvárral kötött kontraktusa arról, hogy a városi tanács tagjai fele-fele arányban reformátusokból és unitáriusokból állnak, valamint a kézirat tartalmaz több ügymásolatot is régi jogesetekről. E terjedelmes, jogi tárgyú mű bizonyítéka lehet annak, hogy a bécsi útjáról hazatért, a színjátszás világát megerősíteni nem igazán tudó Felvinczi ismét a város szolgálatába állott.¹⁴⁰

1699. február 8-án ő rögzítette írásba és hitelesítette nevével (Fel-Vinci Georgy mp.) és gyűrűs pecsétjével Sárdi Mihály kolozsvári polgár végrendeletét.¹⁴¹

1701-ben Felvinczi ajánló, örvendező versével jelenik meg Szentpáli N. Ferenc versekbe szedett Werbőczy-féle *Tripartitum-compendiumának* második kiadása.¹⁴² Felvinczi itt 12 versszakban dicséri Szentpáli „igen hasznosnak tartott” könyvét.¹⁴³

Nem sokkal ezután még egyszer lemásolta a *Kolozsvári succesióról való tractatus-t*, melynek a végén a következő már ismerősen csengő záradékot olvashatjuk: „Laudetur

¹³⁷ FERENCZI Zoltán, „Adatok Felvinczi György életéhez...”, 488–489.

¹³⁸ RMKT XVII/13, 578.

¹³⁹ RMKT XVII/13, 578.

¹⁴⁰ Uo., 578.

¹⁴¹ Belvárosi unit. egyházközség levéltára. Fasc. I. no. 33. Ugyanitt olvasható Felsőrákosi Keresztes Sztítás János végrendelete is. Fasc. I. 37. Itt köszönöm meg Kovács Sándor tanár úrnak az adatot.

¹⁴² RMKT XVII/13, 578.

¹⁴³ Uo., 582.

nomen Domini propter auxilium suum. Anno 1705. Mensi Junii. Scribebat Georgius F Vinczy mp”.¹⁴⁴

Ezekkel a másolatokkal és jogi ügyek lebonyolításával készülődik Felvinczi a másodszori hites szolgabíróságára.¹⁴⁵

Ferenczi Zoltán későbbi adatok hiányában 1706 körülre datálja Felvinczi halálát,¹⁴⁶ azonban Varga Imre és Szabó T. Attila kutatási alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy halála egy évtizeddel később következett be.

Sajnos Kolozsvár törvénykezési jegyzőkönyveinek kötetei közül az 1692–1705-ös nem található az állami levéltárban, valamint az 1705–1708-as elveszett. Azonban 1708-as évből ismét rendelkezünk adatokkal. Felvinczi neve 1708-ban tizenegyszer szerepel procuratorként, vagy plenipotenciárusként. 1709. márc. 8-a és 1711. márc 9-e közötti feljegyzések is elvesztek a kötetből, de 1711 végéig még tízszer olvashatunk róla.¹⁴⁷

Egyik ilyen okirat 1711. augusztus 26-i keltezésű, Kolozsvár helyszínnel. Ez a posztócsináló Kovács Márton esküdt polgár, Székely Szöcs György esküdt centumvir és Felvinczi György Kolozsvár egyik hűtös szolgabírájának bizonyságlevele, a lutheránus egyház Belső Magyar utcai házának Phradericus Nyerges Bálint Belső Magyar utcai házának való elcseréléséről. Ebben az okiraban Felvinczi, mint Gerogius Fel Vinczi szignálja nevét.¹⁴⁸

1712-ben négyszer találkozhatunk a névvel. Egy ilyen oklevél 1712. január 23-áról való. Ez Felvinczi György és Pataki István Kolozsvár szolgabíráinak bizonyságlevele, mely bizonyítja, hogy Gyarmathy Fazekas István és felesége Dési Ilona Külső Monostor utcai házhelyüket harminchárom magyar forintért eladták Kartány Józsefnek.¹⁴⁹

Az 1713-as és 1714-es feljegyzések is hiányosak Kolozsvár törvénykezési jegyzőkönyveiben. Szabó T. Attila azonban közöl egy oklevelet, amely 1713. március 11-i, ugyancsak kolozsvári keltezésű, bizonyságlevél Fekete István centrumvir és Felvinczi György a szolgabíró között. Ebben bizonyságul adják, hogy Fojt Jakab patikárius és felesége Hosz Sára Hosszú Szappany utcai házhelyüket elcserélik Csegezi Tar Gergely és

¹⁴⁴ Uo., 578.

¹⁴⁵ Uo., 578.

¹⁴⁶ FERENCZI Zoltán, „Adatok az iskolai színjáték...” 85.

¹⁴⁷ VARGA Imre, „Vándorlantosként...”, 475.

¹⁴⁸ Szabó T. Attila, „Adatok Felvinczi György életéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 42. évf., 4. füzet, (1932): 422–423, 423.

¹⁴⁹ Uo.

felesége Köpeczi Anna Külső Monostor utcai házhelyével. Ebben az okiratban Felvinczi aláírása G. Felvinczj alakban szerepel.¹⁵⁰

1715-ben kétszer fordul elő a neve. Utoljára procuratorként 1715. szept. 18-án említik.¹⁵¹

Szabó T. Attila ismertette nemesi címerét is. Az okiratokon látható volt ugyanis gyűrűs pecsétje (a kolozsvári eklézsia levéltárában őrzött iratokon a pecsét töredezett): kerekaltalpu pajzsban könyöklő kar egyenes kardot tart. Koronás nyíltsisakpajzsának díszé törökfőn átszúrt kardot tartó könyöklő kar, valamint takarók mindkét oldalon.¹⁵²

5.4. Felvinczi György irodalmi munkássága

Erdély sorsát a 17. században, II. Rákóczi György szerencsétlen Lengyel hadjárata pecsételte meg. Kolozsvárt is ekkor sarcolják meg és fosztják ki hol a törökök, hol a császáriak. Felvinczi ennek a kornak szemtanúja és megörökítője.¹⁵³

Felvinczi a Tordán és Kolozsvárott kapott oktatásának köszönhetően viszonylag jól bánt a latin nyelvvel, beható ismeretei voltak a verselés szabályairól, szónoklásból és számos más tárgyból, ami szükséges volt költővé válásához.¹⁵⁴ A kollégiumokban, így az unitáriusoknál is elterjedt volt az alkalmi és a deákköltészet, ezt bizonyítja a ránk maradt gyűjtemények gazdag tárháza is. A vallásos jellegük mellett megjelenik már a tréfa és a humor is bennük. Az egyik legelterjedtebb műfaja a deákköltészetnek a köszöntő versek voltak. Ezeket ünnepségeken, műsorokon, lakodalmakon mondták el. Egy másik elterjedt szokás, mely igényt támasztott a versek írására, az a temetések alkalmával mondott búcsúztatók voltak a gyászoló családnak.¹⁵⁵ Egy ilyen példa a Keserű Bálint szerkesztette *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat harmadik kötetében található feljegyzés, amelyben Komjátszegi Andrásné, Szaniszló Zsigmond tordai szolgabíró feleségének temetési kártája van közzétéve. Ebben a megemlékezésben fel van jegyezve, hogy valószínűleg Felvinczi György szerezte a búcsúztatót.¹⁵⁶ A kor egy másik

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ VARGA Imre, „Vándorlantosként...”, 475.

¹⁵² Szabó T. Attila, „Adatok Felvinczi György életéhez”, 423.

¹⁵³ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 55–56.

¹⁵⁴ GÁLOS Rezső, *Adatok a deákos költészet kialakulásának történetéhez*, (Győr: Győri Hírlap nyomdája, 1932), 1.

¹⁵⁵ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 59.

¹⁵⁶ HEREPEI János, „Levéltári adatok XVII–XVIII. századbéli egyleveles nyomtatványokról, in KESERŰ Bálint szerk., *Adattár XVII. Századi szellemi mozgalmaink történetéhez III*”, 529–541, (Budapest-Szeged: Horváth Károly, 1971), 228.

nagyon elterjedt műfaja a dicsérő énekek. A mesterségeket dicsérő énekeket rendelésre írják 16–17. században, és ebben a műfajban Felvinczi is több maradandó alkotást hagyott az utókorra. A prókátorok és kancellisták dicséretéről már szoltunk, amikor Felvinczi jogi jártasságáról írtunk. Amellett dicsér íródeákat is, sőt szép számmal ír az iparos polgároknak: kereskedőknek, nyergeseknek, hegedűkészítőknek, kalmároknak, ötvösöknek is egyaránt. Ezek a mesterségdicséretetek egy-egy foglalkozás leírását adják, „és hogy a mesterség méltósága mennél inkább nyilvánvalóvá váljék, a szerző teletűzdeli mindenféle ékítménnyel, bibliai és antik vonatkozással”.¹⁵⁷

Műveinek összefoglalását először Ajtai István kísérel meg.¹⁵⁸ Az általa említett művekből mára már több darab hiányzik. Ajtai Felvinczi első igazi művének a Comico Tragoedia első változatát tartja. Ajtai 1697 előttről Felvinczi 9 munkáját sorolja fel. A Régi Magyar Költők Tára könyvsorozat XVII/13. kötete, amely többek közt Felvinczi György munkásságát is bemutatja, közli ezt az összeállítást. A következőkben más forrásokra is támaszkodva, röviden szólnunk Felvinczi néhány fontosabb művéről.

A tisztos és nemes Kalmároknak avagy arus embereknek illendő dicsireti műve, amely 1690-ben Lőcsén is megjelent, kitűnő példája a mesterségdicséret műfajának, mert benne a kereskedők változatos életét és kalandos utazásaikat írja le, sőt még azt is, hogy milyen választékos arukínálatuk volt: szövet-, posztó-, gyolcs-, fűszerfélék, gyermekjátékok háztartási és luxuscikkek egész sorát ismerjük meg. Varga Imre csodálkozva jegyzi meg, hogy a műben nincs szó a görög kereskedők iránti ellenszenvről, ami igencsak jellemző volt az adott korszakra.¹⁵⁹

Az ötves mesterségről való vetelkedés tulajdonképpen versbeszéd, fiktív párbeszéd egy ötvösmester és egy inasnak jelentkező ifjú között. A műben Felvinczi addig még nem ismert adatokat közöl az ötvösségről, az ötvösműhelyről, a szerszámokról, ez pedig alkotása művelődéstörténeti értékét hangsúlyossá teszi.¹⁶⁰ A műben nemcsak a mesterség titkai tárulnak fel, hanem megismerkedhetünk a munkaviszonyokkal, a mester és inas kapcsolatról, keresetről és erkölcsről is. A mű a dicsérőénekek műfajának egyik legjelentősebb darabjának tekinthető.¹⁶¹

¹⁵⁷ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 61.

¹⁵⁸ STOLL Béla, „Felvinczi György versei”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 58. évf., 3. füzet., (1954): 334–337, 334.

¹⁵⁹ Uo., 61.

¹⁶⁰ SZEKERES Margit, „Az ötves mesterségről való vetelkedés – Felvinczi György ismeretlen műve”, *Magyar Könyvszemle*, 72. évf., 2. sz., (1956), 139–140.

¹⁶¹ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 61.

1689. októberében írja meg *A jó gazda-asszonynak dicseritit*, melyben a férj és feleség viszonyáról olvashatunk, az asszonyok kötelességeiről: a háztartás vezetéséről, vendéglátásról, sőt még gyereknevelésről is.¹⁶²

Az 1689-ben írja az *Echo* című művét. Ez a vers egy jóvondulás az 1690-es esztendőre, amelyben kitűnik Felvinczi aggodalma, gondterheltsége.¹⁶³ E műben feltör belőle a fájdalom hangja Erdélynek vesztén és a nemzet pusztuló sorsán.¹⁶⁴

Szintén 1689-ben jelenik meg Lőcsén az *Igen szép historia*, amelyet valószínű már a kollégiumban szerezhették. Ebben a művében érezhető legjobban, vagy inkább csak ebben érezhetőek az antitrinitárius vonások. Az *Igen szép historia* tulajdonképpen az irgalmas szamaritánusról szóló jézusi példázat verses feldolgozása. A műben Felvinczi az irgalmas szamaritánus történetének egy allegorikus magyarázási lehetőséget is felveti, melyben Jézus Krisztus lesz maga az irgalmas szamaritánus, aki kegyelemmel megváltja az bűnös embert. A mű egy másik jelentősége, hogy felmutatja Felvinczi alapos bibliaismeretét.¹⁶⁵

1693-ban több műve is megjelent. Az egyik a már fentebb tárgyalt ...*Az Anglia Országában lévő Salernitana Scholanak Jo Egessegről való Meg-tartásának módgyáról írott Könyve*.

Egy másik 1693-ban megjelent műve valószínű egy régebbi írás, talán *Az ördögök históriája* „újonnan megjobbított” változata. Így jött létre 1693-ban a *Comico-tragédia*, ami az első magyar operának tekinthető¹⁶⁶. Ajtai István *A jeles procuratoriának illendő ditséreti* című munkájának ajánlóversében számba veszi Felvinczi addig megjelent műveit, és a *Comico tragédiáról* a következőket írja: „Mellyet noha immár látott sok Olvasó/ De még ma sem tudják sokak, mire való”.¹⁶⁷ Ezek alapján Varga Imre azt gyanítja, hogy a művet játszhatták is. A *Comico-tragédia* a Felvinczi életmű legjelentősebb darabja.

1767-ben is kiadják és mellé csatolnak egy 66 strófás verset, melynek címe *A' Pokolról s annak lakosairól: Természetekről: és azon helynek alkalmatosságáról*. Bár Felvinczinek tulajdonítják e művet, többek közt Váli Béla is, mégis Varga Imre szerint ez nem annyira valószínű, mert e 66 szakaszos mű verstechnikája jóval alatta marad minden

¹⁶² Uo., 61.

¹⁶³ RMKT XVII/13, 576.

¹⁶⁴ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 63.

¹⁶⁵ HARSÁNYI István, „Felvinczi György >>Igen szép historia<<-ja”... 361.

¹⁶⁶ KASTNER Jenő, „Az első magyar opera”, in Emlékkönyv dr Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján”, (Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata Nyomdája, 1925), 419–426.

¹⁶⁷ RMKT XVII/13, 353.

más Felvinczi alkotásnak.¹⁶⁸ Egy konkrét bizonyíték lehet amellett, hogy *A' Pokolról* kezdetű mű tényleg nem tulajdonítható Felvinczinek, az Nagyajtai István üdvözlőverse, melyet Felvinczi *A jeles procuratoriénak* c. művéhez írt, és amelyben megemlíti minden 1697-ből származó munkáját, de erről nem tesz említést.¹⁶⁹

Időrendi sorrendben haladva a következő írás a *Mausoleum Potentissimorum ac Gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et Primorum Militantis Ungariae Ducum*, melynek közel 6000 sorát valószínűleg ő fordított magyarra. A mű erősen Habsburg-párti, ezért nem kizárt, hogy Felvinczi ebben is háláját igyekszik kifejezni a császár irányába.¹⁷⁰

A Bellum Morborum, Az-Az A' Nyavalyáknak egymás között való Vetélkedések-et tartják Felvinczi legsikerebb munkájának, hiszen hat kiadást is megért. A mű népies hangú előadás, a közbeszédben használt nyelven, sok humorral van megírva.¹⁷¹ Ez a mű szintén allegorikus. Bár benne megszemélyesített nyavalyákról olvashatunk, akik egymás után mondják el beszédeiket, tulajdonképpen arra is gondolhatunk, hogy Felvinczi így akarta parodizálni kora vezetőinek személyeskedő veszekedéseit.¹⁷²

1701-ben „szedegette össze magyar versekre” a *Természet próbájá*-t. A 165 versszakból álló mű tulajdonképpen egy fiziognómiai vizsgálat, ugyanis az ember külső megjelenéséből következtet annak belső tulajdonságaira.¹⁷³

1706-ban írta meg egyik legismertebb és legtöbbet emlegetett művét a „Ritkán kellő Híves szellő” kezdetű, *Kolo'svár le-írása 1706-ban* című versét. Bár állítólag nyomtatásban is megjelent 1706-ban, ránk csak kéziratos másolatai maradtak. A mű a kurucoktól szorongatott várost írja le.¹⁷⁴ Felvinczi fájdalommal teli hangon énekli meg a város falain belül uralkodó rettenetes ínséget:¹⁷⁵ „Hajj régi Híd, Te-is el-hidd, Romlottál sok izben, Hogy ha látnád Mostan orczád A' szép Szamos vízben! Pusztaságod Ha vigyázod, Nincs egy ház a'tizben, A'mi kellett, Mindjárt meg-lett Mikor voltál diszben”.¹⁷⁶ Kanyaró Ferenc Felvinczinek tulajdonítja a *Kolozsvár veszedelméről szóló kuruc éneket*,¹⁷⁷ majd Kanyaró Alapján Esze Tamás is,¹⁷⁸ de Varga Imre szerint ezt el kell vetnünk. Azzal érvel Varga, hogy „a Rákóczihoz való ragaszkodás, a kuruc szabadságharcra való

¹⁶⁸ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 62.

¹⁶⁹ RMKT XVII/13, 638.

¹⁷⁰ Uo., 578.

¹⁷¹ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 63.

¹⁷² RMKT XVII/13, 578.

¹⁷³ RMKT XVII/13, 582.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ GAAL György, „Kincses Kolozsvártól romlott Kolozsvárig”... 302.

¹⁷⁶ FELVINCZI György, „Kolozsvár leírása 1706-ban” in RMKT XVII/13 431—439., 434.

¹⁷⁷ KANYARÓ Ferenc, „Felvinczi György kuruc énekei”...173.

¹⁷⁸ ESZE Tamás, „A kuruc költészet problémái”, *Irodalomtörténet*, 39. évf., 1. sz., (1951): 31—47, 39.

azonosulás ellentétben áll Felvinczi egyéb megnyilatkozásaiból ismert császárhű magatartásával”.¹⁷⁹ Felvinczi a háborús időkben minden bizonnyal megmaradt apolitikus költőnek, aki inkább egyszerűbb tárgyú műveket írt. Felvinczi élete ezen pontjáig van tudomásunk irodalmi alkotásokról.

Felvinczi György költészete bizonyos mértékben előre mutató. A kicsapása utáni művei az egyházi gondolkodástól való eltávolodást mutatják. Mindössze egyetlen vallásos témájú műve született csupán. Nemcsak költői működése haladt az elvilágiasodás útján, hanem színjátszói tevékenysége is egyre inkább erre tartott az egykoron papnak készülő Felvinczinek. Ezt támasztja alá mindennél jobban a világi színjátszás és világi dráma megteremtésére tett kísérlete is. Varga Imre találóan jegyzi meg, hogy „Méltó tehát, hogy a 17. század második felének ez a Gyöngyösi István mellett legtermékenyebb írója helyet kapjon a magyar költészet fejlődésrendjében.”.¹⁸⁰

Életének utolsó évtizedében jogi pályája lesz hangsúlyosabb. Kétségtelen tehát, hogy nem vándorlantosként hunyt el, hanem viszonylag jólétben. Szolgabíróként intézte a polgárok és a város különféle dolgait.¹⁸¹ A város jegyzője, Handsáros János, 1716. febr. 17-én a következő bejegyzést írta Kolozsvár törvénykezési jegyzőkönyvébe: „Szolga Biro Felvinczi György Uram meg halvan, eo kegyelme helyett eskették bé Ekart Mihálj Uram szolga biroi hivatalra. Isten eo kegyelmét segellje ezen hivatalban.” (147. I.)¹⁸²

Felvinczi életútja tehát nem sokkal 1716. február 17-e előtt érhetett véget.

¹⁷⁹ VARGA Imre, „Fejezet a 17. századi polgári...”, 64.; RMKT XVII/13 583.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ RMKT XVII/13, 579.

¹⁸² VARGA Imre, „Vándorlantosként...”, 475.

6. ÖSSZEGZÉS

Felvinczi György szerteágazó és sokszínű életpályáját leginkább a kor politikai összefüggéseiben érthető meg. Ezek radikális változásokat hoztak az unitárius egyház életébe is.

A dési egyezség után az unitáriusok sorsa nehézre fordult. Nemcsak hitelveiknek cenzúrázását kellett eltűrniük, hanem a közösségeik folyamatos elnyomását is. A központi irányítás bármennyire is próbálta megteremteni a belső egységet, az hosszú és nehéz folyamatnak mutatkozott. Koncz Boldizsár püspök rátermett vezetője volt ebben az időben az egyháznak. Szigorú belső határozatokkal próbálta terelni az egyház útját abban a kilátástalan helyzetben, amibe sodródtak. Kormányzásában különös jelentőségek kaptak az iskolák működéséről hozott intézkedések, amik végül azt bizonyítják, hogy pragmatizmusa, magas erkölcsi elvárásai átsegítették az iskola intézményét az egyik legnehezebb. A lelkészi kart a Radecke-féle *Disciplina Ecclesiastica* szigorú betartásával igyekezett kormányozni. Egyházvezetését megnehezítette a Lengyelországból Erdélybe menekülő unitáriusok letelepítése is.

Az őt követő püspök, Almási Gergely Mihály még ennél is több kudarccal és nehézséggel kellett szembenézzen. 1691-ben, Apafi Mihály fejedelem halálát követően I. Lipót lett a habsburg császár. A Diploma Leopoldium kiadásával Erdély közjogi viszonya nagyot változott. Az új rendelet értelmében betaglalódott a Habsburg Birodalomba és irányítására létrehozták a guberniumot. Almási Gergely Mihály püspöksége idejében a Lipóti Diploma hozott néhány pozitívumot, de mindaz elenyésző az unitárius közösséget ért károkhoz képest. Almási visszakapta a Háromszékre is kiterjedő püspöki vizitáció jogát. A Kmita-féle 1696-ban felállított nyomdával újra lehetősége adódott az unitáriusoknak fontos hittani, de főként egyházvezetési munkáik kiadására. Nem véletlen, hogy az első kiadott művek között énekeskönyv és káté szerepel. A kedvező történelmi helyzetet azonban hamar fölülírta a Rákóczi-féle szabadságharc és Kolozsvár városának ostroma. A kuruc-kor nemcsak a város életét változtatta meg, hanem a művészetekre is hatással volt. Ennek irodalmi vonatkozásait bemutattuk a dolgozatban. Almási Gergely Mihály átélte a főtéri templom, majd az iskola elvételét, de mindeközben erős lelki tartásáról tett tanúbizonyságot papjaihoz intézett leveleiben.

A dési egyezség, valamint az ellenreformáció következményei mellett néhány évig a kuruc lázadások is megnehezítették Erdély és benne az unitáriusok sorsát. A kollégium számos diákja is részt vett a harcokban. A kuruc kor Erdély szellemi életét is megváltoztatta, a költészetben például új témák jelentek meg.

Mindezen politikai körülmények ellenére, a 17. század második felében fellendült az iskolai színjátszás. Az unitárius kollégiumban nagy népszerűségnek örvendő iskoladrámák új lendületet vettek és rendszeressé váltak. Felvinczi Györgyöt az I. Lipót császártól szerzett oklevele gyanánt tartják számon. A szabadságlevelével jogot biztosított Felvinczinek, hogy hivatalosan is magyar nyelvű előadásokat rendezzen, amire addig nem volt még példa.

Dolgozatomban az életesemények kronologikus bemutatása mentén szépen kirajzolódik egy rendkívül sokoldalú művész életútja. Felvinczi a papi iskola elvégzésétől és egy forrongó diákköltő szerepből, a nélkülözésen át egy kiforrott jogi pályára érkezett meg. Közben a hivatásos magyar színjátszás megteremtőjévé vált, aki nemcsak az első magyar operát írta meg, hanem a XVII. század egyik legtermékenyebb és legsokszínűbb alkotójaként is számontartják.

Dolgozatom a Felvinczi-kutatás eddigi eredményeihez két helyen járul hozzá új adatokkal. Sikerült a Fasciculusból újraolvasni a szerelmi botrány feljegyzését, és találni egy olyan utalást, ami az eddig megjelent tanulmányokban nem szerepelt. A feljegyzés végén ugyanis azt olvashatjuk, hogy Felvinczit még többször is látták a kurvájával a kicsapátása után. Ezt az új információt eddig még nem értelmezték a kutatók.

A másik hely, ahová dolgoztam új adatokkal szolgál, az Felvinczi György házasa élete. Eddig mindössze annyit tudtunk, hogy Felvinczi a bécsi útja előtt gyermekeit Kolozsváron hagyta, felesége pedig elkísérte őt az útra. Nemrégiben előkerült néhány eddig fel nem dolgozott levéltári forrás, amelyekkel Varga Imre állítása pontosítható több helyen is. Megtudtuk, hogy Felvinczinek három felesége volt: Varga Erzsók, Halász Mária és Takács Anna.

A Felvinczi-kutatás Varga Imre írásai nyomán ez idáig úgy tartotta számon, hogy Felvinczi György a kollégiumból való kicsapátása után valószínűleg szakított unitárius vallásával.

Kovács Sándor témavezető tanárom felhívta a figyelmemet három valóperi végzésre. A fentebb említett Varga Erzsóktól, Halász Máriától és Takács Annától is mindhárom esetben az unitárius papi szék mondta ki a válást. Ennek értelmében tehát

dolgozatom legjelentősebb új adata az, hogy Felvinczi valószínűleg haláláig unitárius maradt, hiszen még az 1705-ben kimondott válás is az unitárius jegyzőkönyvben található.

Az új adatoknak köszönhetően a dolgozat elején felállított hipotézis, miszerint Felvinczi unitárius maradt, beigazolóddig. Ez idáig csupán arról volt tudomásunk, hogy Felvinczi a kicsapátása után unitárius graduálokat másolt, a most előkerült három válóper anyagával azonban biztosra kijelenthető, hogy unitárius vallású maradt.

Dolgozatom jelentősége, hogy az eddigi Felvinczi-kutatáshoz sikerült néhány új adatot hozzátenni, amik forrását mellékletben közlöm is. Nemcsak a szerelmi kaland körüli részleteket sikerült pontosítani, hanem a három unitárius papi szék által kimondott válási végzésnek köszönhetően sikerült bizonyítani azt is, hogy Felvinczi György haláláig unitárius vallású maradt.

7. FORRÁSOK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Kézírtos források a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában (MUEKvGyLt.):

- [1]. Fasciculus Rerum Scholasticarum vol. I.
- [2]. Fasciculus Rerum Scholasticarum vol. II.
- [3]. Fasciculus Rerum Scholasticarum vol. VII.
- [4]. Fasciculus Rerum Scholasticarum vol. X.
- [5]. Protocollum Generale Consistorium I. 1629–1737. 1722. június 21.
- [6]. Protocollum Generale Consistorium II.
- [7]. Protocollum Generale Consistorium III.

Kézírtos források a Kolozsvári Belvárosi Unitárius Egyházközség Levéltárában:

- [1]. Belvárosi unit. egyházközség levéltára. Fasc. I. no. 33.
- [2]. A Kolozsvári Unitárius Eklézsia Egyházfiainak Számadásai... 1655–1676-ig. B.

Más kézírtos források:

- [1]. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár (BCU) kézírattára. Jelzete Ms. 1269

Irodalomjegyzék:

- [1]. „A nemzeti játékszín története”. Századok 22. évf. (1888): 263–269.
- [2]. BALÁZS Mihály. „Rimay kesergésétől Rákóczi kesergéséig. A politikai költészet alakzatai a 17. században”. in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István. szerk. Magyar Irodalomtörténet.
- [3]. BAYER József. A Magyar drámairodalom története. A legrégibb nyomokon 1867-ig. II. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 1887.
- [4]. BUSA Margit. „Adatok Felvinczi György egyik munkájához”. Magyar Könyvszemle 71. évf. 1–2 szám (1955): 121–122.
- [5]. BUSA Margit. „Adatok Felvinczi György egyik munkájához”. Magyar Könyvszemle 71. évf. 1–2 sz. (1955): 121–122, 121.

- [6]. CSÖRSZ RUMEN István. „A XVI–XVII. századi örökség a XVIII. Században” in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István. szerk. Magyar Irodalomtörténet.
- [7]. DOMAHÁZI Edit, MIKLÓS Latzkovits, szerk. Fasciculus Rerum Scholasticarum Colegii Claudiopolitani Unitariorum 1626–1696. (Szeged: 1997)
- [8]. Drs. „A magyar pantheon halhatatlanjai”. Keresztény Magvető 27. évf. 2. füzet. (1892): 111–115, 111.
- [9]. ESZE Tamás. „A kuruc költészet problémái”. Irodalomtörténet. 39. évf. 1. szám (1951): 31–47
- [10]. FELVINCZI György, „Ad Generosum Dominum Johannem Kövendi, Civem Claudiopolitanum” in RMKT XVII/13, 81—82.
- [11]. FELVINCZI György. „Kolo’svár le-írása 1706-ban”. in RMKT XVII/13 431–439.
- [12]. FERENCZI Zoltán. „Adatok az iskolai színjáték és Felvinczi György életéhez”. Irodalomtörténeti Közlemények 7. évf. 1. füzet (1897): 73–85.
- [13]. FERENCZI Zoltán. „Adatok Felvinczi György életéhez”. Irodalomtörténeti Közlemények 8. évf. 4. füzet (1898): 488–489.
- [14]. FERENCZI Zoltán. Az erdélyi magyar játékszín kezdete I. (Adatok 1792 előtti időből). Erdélyi Múzeum 9. évf. 8. sz. (1892): 454–488.
- [15]. FÖLDESI Ferenc. „Árkosi Benedek imádságoskönyvének két kéziratcsoportja”. In: P. VÁSÁRHELYI Judit. szerk. A reformáció könyvespolca. Reprezentatív kiadványok Magyarországon a reformáció korából. Budapest: Argumentum Kiadó-Országos Széchenyi Könyvtár, 2017.
- [16]. GAAL György, „Kincses Kolozsvártól romlott Kolozsvárig. Kolozsvár a Rákóczi-szabadságharc idején”, Keresztény Magvető, 110. évf., 3. szám, (2004), 302.
- [17]. GAAL György. „A Kolozsvári Unitárius Kollégium építéstörténete”. Keresztény Magvető 107. évf. 3–4 sz. (2001): 190–219, 192.
- [18]. GAAL György. „Az erdélyi unitárius egyház története. I.”. Keresztény Magvető 111. évf. 4. szám (2005): 388–395, 394.
- [19]. GAAL György. „Kincses Kolozsvártól romlott Kolozsvárig. Kolozsvár a Rákóczi-szabadságharc idején”. Keresztény Magvető 110. évf. 3. szám (2004): 295–307.
- [20]. GAAL György. „Kolozsvári Dimién Pál”. Keresztény Magvető 116. évf. 2. sz. (2010): 172–188, 178.
- [21]. GAAL György. szerk. Fejezetek a Kolozsvári Unitárius Iskola történetéből. Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2007.

- [22]. GÁL Kelemen. A kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900) I. kötet. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935.
- [23]. GÁL Kelemen. A kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900) II. kötet. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935.
- [24]. GÁLOS Rezső. Adatok a deákos költészet kialakulásának történetéhez. Győr: Győri Hírlap nyomdája, 1932.
- [25]. HARSÁNYI István. „Felvinczi György <<Igen szép historiá>>-ja”. Irodalomtörténet V. évf. 9–10. füzet (1916): 353–363.
- [26]. HERPEI János. „Kolozsvári utcák Felvinczi György versében. in „Adattár XVII. Századi szellemi mozgalmaink történetéhez III”. Budapest-Szeged: Horváth Károly, 1971.
- [27]. HERPEI János. „Levéltári adatok XVII–XVIII. századbeli egyleveles nyomtatványokról. in KESERŰ Bálint. szerk. „Adattár XVII. Századi szellemi mozgalmaink történetéhez III”. Budapest-Szeged: Horváth Károly, (1971): 529–541.
- [28]. JAKAB Elek. Kolozsvár története III. Budapest: Szabad kir. Kolozsvár város Községe, 1888.
- [29]. JANCsó Elemér. „A kolozsvári magyar színház múltját illető színháztörténeti kutatások. A színház fennállásának százhetvenedik évfordulóján”. Nyelv- és irodalomtudományi közlemények 12. évf. 1. sz. (1968): 5–13.
- [30]. KÁLDOS János. „Az elmúlt 150 év és a digitális jövő”. Keresztény Magvető 118. évf. 2. sz. (2012): 127–135.
- [31]. KANYARÓ Ferenc. „Felvinczi György kuruc énekei”. Erdélyi Múzeum. Új folyam 3. (25.) évf. 3. szám (1908): 173–175.
- [32]. KASTNER Jenő. „Az első magyar opera”. in Emlékkönyv dr Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján”. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata Nyomdája, (1925): 419–426.
- [33]. KÉNOSI Tőzsér János, UZONI Fosztó István. Az erdélyi unitárius egyház története II. ford. MÁRKOS Albert. Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2009.
- [34]. KÉNOSI Tőzsér János, UZONI Fosztó István. Az erdélyi Unitárius egyház története I. ford. MÁRKOS Albert. Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2005.
- [35]. KESERŰ Bálint. „Hogyan jutottak el Európa korai felvilágosodásának gondolatai a Habsburg Erdélybe?”. in BALÁZS Mihály, FONT Zsuzsanna, KOVÁCS András.

- szerk. Koleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás. Tanulmányok és szövegek. Köleséria 3. 10–20. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016.
- [36]. KLANICZAY Tibor. „A Rákóczi-szabadságharc legszebb éneke”. in HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István. szerk. Magyar Irodalomtörténet
- [37]. KOVÁCS Kálmán Árpád. „A katolicizmus terjesztése az erdélyi protestánsok között az 1760-as években”. Egyháztörténeti Szemle 9. évf., 4. sz. (2008).
- [38]. KOVÁCS Kálmán Árpád. „Erdély és a Habsburg valláspolitikája a 17. század utolsó évtizedében”. Múlt-kor 2-3.sz. (2005).
- [39]. KOVÁCS Sándor. „Az egységesítés >>göröngyös útjain<<. Adalékok az unitárius istentiszteleti rend 16–19. századi történetéhez”. in KOLUMBÁN Vilmos József. szerk. Non videri, sed esse. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 22. Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2017.
- [40]. KOVÁCS Sándor. „Metamorphosis Ecclesiae. Az erdélyi unitárius intézményrendszer a 16–18. században.”. in Studia Doctorum Theologiae Protestantis. 1. évf. 2010.
- [41]. KOVÁCS Sándor. „Unitárius felfogások az úri szent vacsoráról a 16–18. században. Bevezetés és források”. in GÁBOR Csilla, KORONDI Ágnes, LUFFY Katalin, TÓTH Zsombor, BALOGH. F. András. szerk. Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkor- és kora újkorban. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó, 2013.
- [42]. KOVÁCS Sándor. közlő. „Almási Mihály unitárius püspök híveihez intézett levele 1716-ból”. Keresztény Magvető 99. évf. 2. sz. (1993): 107–108.
- [43]. KOVÁCS Sándor. Lapozgató. Az unitáriusok rövid története. Budapest-Kolozsvár: Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete – Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2021.
- [44]. KOVÁCS Sándor. Mutatis Mutandis. Unitárius lelkészképzés Kolozsvárt. Református Szemle 112. (2019):49–61.
- [45]. KOVÁCS Sándor. Unitárius egyháztörténet. Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2009.
- [46]. KŐSZEGHY Péter. szerk. Magyar művelődéstörténeti lexikon III. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.
- [47]. KŐSZEGHY Péter. szerk. Magyar művelődéstörténeti lexikon IV. Budapest: Balassi Kiadó, 2005.

- [48]. M. CSÁSZÁR Edit. „Az alakító művészet”. in MISKOLCZY Gyula. szerk. Az új Magyarország. DUMANOVSKY Sándor. szerk.. Magyar művelődéstörténet. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1939.
- [49]. MAGYARI András. „Kolozsvár a Rákóczi vezette felkelés idején”. in DÁNÉ Tibor Kálmán, EGYED Ákos, SIPOS Gábor, WOLF Rudolf. szerk. Kolozsvár 1000 éve. Kolozsvár: Erdélyi Erdélyi Múzeum-Egyesület, Magyar Közművelődési Egyesület. 127–130.
- [50]. MÁRKI Sándor. „Ferenczi Zoltán. A kolozsvári színház és színészet története. Ism.”. Századok 32. évf. (1898): 632–635.
- [51]. MARTON József, JAKABFFY Tamás. Az erdélyi katolicizmus századai. Kolozsvár: Glória, 1999.
- [52]. MOLNÁR B. Lehel. „A Diploma Leopoldium és a háromszéki unitárius püspöki vizitáció”. Keresztény Magvető 114. évf. 4. sz. (2008): 483–489.
- [53]. MOLNÁR B. Lehel. „A Diploma Leopoldium és annak vallásügyi határozatai”. in CZIRE Szabolcs. szerk. Az Egység tükröződései. Unitárius teológiai tanulmányok. Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2013.
- [54]. MOLNÁR B. Lehel. „A Diploma Leopoldium hatása az erdélyi unitáriusokra”. in CZIRE Szabolcs. szerk. Az Egység tükröződései. Unitárius teológiai tanulmányok. Kolozsvár: Protestáns Teológiai Intézet, 2013.
- [55]. MOLNÁR Dávid. „Az Erdélyi Unitárius Egyház 17. századi története”. in A reformáció kincsei III. Budapest: Tarsoly Kiadó, 2017.
- [56]. MOLNÁR Dávid. „Unitárius könyvnyomtatás a gubernium idején” Keresztény Magvető. 124. évf. 1. sz. (2018): 101–106.
- [57]. MOLNÁR Dávid. „Unitárius könyvnyomtatás a gubernium idején”. Keresztény Magvető 124. évf. 1. sz. (2018): 100–127.
- [58]. MURÁDIN Jenő. „Sárdi István festőművész (1843–1901)”. Keresztény Magvető 121. évf. 2. sz. (2015): 135–154, 150.
- [59]. NAGY László. „»Nosza rajta, jó katonák, igyunk egészséggel!« Gondolatok két kuruc katonadal eredetéről”. Hadtörténelmi Közlemények 27. évf. 2. sz. (1980): 228–251.
- [60]. PÁLL Szabó Ferenc. „Aki megelőzte korát: Felvinczi György”. Korunk 2016/6. Kolozsvár. 2016.

- [61]. PERGER Péter. „Újabb adatok a kolozsvári unitárius nyomda történetéhez”. Keresztény Magvető 124. évf. 1. sz. (2018): 128–151.
- [62]. PÉTER Katalin, TRÓCSÁNYI Zsolt, R. VÁRKONYI Ágnes. írta. MAKKAI László, SZÁSZ Zoltán. szerk. Erdély Története 1606-tól 1830-ig. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- [63]. PINTÉR Jenő. A magyar irodalom története. Negyedik kötet. A magyar irodalom a XVIII. Században. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1931.
- [64]. STOLL Béla. „Felvinczi György versei”. Irodalomtörténeti Közlemények 58. évf. 3. füzet. (1954): 334–337.
- [65]. STOLL Béla. „Felvinczi György versei”. Irodalomtörténeti Közlemények 58. évf. 3. füzet. (1954): 334–337, 334.
- [66]. SZABÓ Lajos. „A kolozsvári magyar színház”. in SZABÓ Lajos. szerk. A kolozsvári nemzeti színház évkönyve 1941/42–1942/43. színiévad. Kolozsvár: Kolozsvári Nemzeti Színház Igazgatósága, 1943.
- [67]. SZABÓ T. Attila. „Adatok Felvinczi György életéhez és irodalmi munkásságához”. Irodalomtörténeti Közlemények 43. évf. 1. sz. (1933): 141–145.
- [68]. SZABÓ T. Attila. „Adatok Felvinczi György életéhez és irodalmi munkásságához”. Irodalomtörténeti Közlemények 43. évf. 1. sz. (1933): 141—145, 142.
- [69]. Szabó T. Attila. „Adatok Felvinczi György életéhez”. Irodalomtörténeti Közlemények 42. évf. 4. füzet (1932): 422–423, 423.
- [70]. Szabó T. Attila. Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században. Zilah, 1934.
- [71]. SZÉKELY György. GAJDÓ Tamás. szerk. Magyar Színháztörténet II. Budapest: Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001.
- [72]. SZÉKELY György. Magyar színháztörténet I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- [73]. SZEKERES Margit. „Az ötves mesterségről való vetélkedés – Felvinczi György ismeretlen műve” Magyar Könyvszemle 72. évf. 2. szám (1956): 139-140.
- [74]. SZEKERES Margit. „Az ötves mesterségről való vetélkedés – Felvinczi György ismeretlen műve”. Magyar Könyvszemle 72. évf. 2. sz. (1956): 139–140.
- [75]. Szinnyi József. A magyar írók élete és munkái. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatal, 1900.
- [76]. TRÓCSÁNYI Zsolt, Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben 1690–1740. Magyar Országos Levéltár kiadványai. III. Hatóság- és hivataltörténet 8. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.

- [77]. UZONI Fosztó István, KOZMA Mihály, KOZMA János. Az erdélyi unitárius egyház története III/1. ford. MÁRKOS Albert. Budapest – Kolozsvár: Magyar Unitárius Egyház, Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete. Országos Széchényi Könyvtár, 2018.
- [78]. VÁLI Béla. „Az első magyar színiigazgató szabadalom-levele 1696-ból”. Századok 21. évf. (1887): 145–150.
- [79]. VARGA Imre. „Fejezet a 17. századi polgári irodalom történetéből (Felvinczi György). Irodalomtörténeti Közlemények 64. évf. 1. szám (1960): 51–66.
- [80]. VARGA Imre. „Fejezet a 17. századi polgári irodalom történetéből (Felvinczi György). Irodalomtörténeti Közlemények 64. évf. 1. szám (1960): 51–64, 60.
- [81]. VARGA Imre. „Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században, Irodalomtörténeti Közlemények. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.
- [82]. VARGA Imre. „Magyar nyelvű iskolaelőadások a XVII. században. Irodalomtörténeti Közlemények Budapest. Akadémiai Kiadó, 1965.
- [83]. VARGA Imre. „Vándorlantosként halt-e meg Felvinczi?”. Irodalomtörténeti Közlemények 66. évf. 4. szám. (1962): 474–475.
- [84]. VARGA Imre. „Vándorlantosként halt-e meg Felvinczi?”. Irodalomtörténeti Közlemények 66. évf. 4. szám. (1962): 474–475.
- [85]. VARGA Imre. A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1988.
- [86]. VARGA Imre. A magyarországi protestáns iskolai színjátszás forrásai és irodalma. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadása, 1988.
- [87]. VARGA Imre. szerk. „Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei”. Régi Magyar Költők Tára XVII. Század 13. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- [88]. VINCZE József. „Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színház és színészet története”. Irodalomtörténeti Közlemények 9. évf. 1. szám (1899): 121–123.

Internetes források:

- [1]. https://m.multkor.hu/20051125_erdely_es_a_habsburg_vallaspolitika_a_17_szazad_utoolso_evtizedeiben (Hozzáférés: 2021.11.20.)
- [2]. <https://f-book.com/mi/index.php> (Hozzáférés: 2022.02.16.)
- [3]. <https://mek.oszk.hu/02000/02065/html/1kotet/4.html> (Hozzáférés: 2021.07.27.)